
Pázmány Law Working Papers
2015/7

Szalai Ákos

Jogok piaca, jogok versenye

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Pázmány Péter Catholic University Budapest

<http://www.plwp.jak.ppke.hu/>

Jogok piaca, jogok versenye

Szalai Ákos⁺

A jogrendszerek, pontosabban az azt alakító jogalkotók, jogalkalmazók versenyben állnak egymással. A jogalanyok választhatnak, hogy melyik jognak vetik alá magukat. Választhatnak úgy, hogy telephelyet, lakóhelyet választanak. Választhatnak úgy, hogy jogot választanak: szerződéseket nem feltétlenül a hazai jog szerint kötnek, vállalatot nem a hazai jog szerint alapítanak, házasságot nem a hazai jog szerint kötnek. A jogrendszerek ezért aztán reagálnak a versenyre, illetve egymásra: megpróbálnak egyes erőforrásokat, jogügyleteket elvonni egymás elől (vagy éppen próbálnak elriasztani másokat). Esetleg próbálják korlátozni a jogalanyaik elvándorlását: a jogválasztás korlátozásával, a kollíziós joggal, a tőke szabad áramlásának akadályozásával próbálhatják csökkenteni a verseny erejét. Sőt, a jogrendszerek versenyben állnak egymással akkor is, ha a telephelyválasztást, a lakóhelyválasztást, a jogválasztást sikeresen korlátozzák: a jogrendszer támogatottsága, elfogadottsága a helyi polgárok, tőke szemében függhet attól, hogy más jogrendszerekhez képest milyen teljesítményt nyújt. Ugyan a jogrendszerek közötti verseny az irodalomban általában mint decentralizációs licit jelenik meg, de a joggazdaságtanban megjelenő adó-, szabályozási- és általában a jogverseny-modellek végeredménye nem feltétlenül a lefelé tartó licit. Bizonyos körülmények között az, de nem mindig. Az írás a különböző modelleket mutatja be: azt vizsgálja, hogy különböző feltételek – például különböző kollíziós, jogválasztási szabályok – mellett mennyiben eltérő hatásokat várhatunk a jogversenytől.

A helyi, nemzeti jogok jelentősen eltérnek egymástól. Ennek magyarázatára két nagy – egymást természetesen nem kizáró – modell született. Az egyik a szubszidiaritás (a közgazdaságtan nyelvén a decentralizációs tétel), a másik jogok közötti verseny. Az első arra helyezi a hangsúlyt, hogy az egyes jogrendszerek nem ugyanazon jogalanyok életét, működését szabályozzák, ezért a jog alkalmazkodni fog az ő kultúrájukhoz, igényeikhez, szükségleteikhez, elvárásaikhoz. Ugyanaz a jogintézmény nem ugyanolyan hatást vált ki, ha mások az alanyai, illetve, ha más környezetbe illesztjük be. A szubszidiaritásra épülő magyarázat erősen kapcsolódik a jog kulturális meghatározottságához, illetve az útkötöttség modelljeihez. Ez azonban implicit módon abból indul ki, hogy az adott jog alanyai eleve meghatározottak – ezért van kultúrájuk, igényeik, elvárásaik. A jogoknak csak erre, a saját jogalanyaira kell figyelni, nem a többi jogra reagálni. Ebben a modellben az adott jog fölötti, magasabb szintű (uniós, nemzetközi, stb.) intézmények beavatkozása, szabályozása, a jogharmonizáció akkor szükséges, ha az egyik jog hat a másik jog alanyaira is. Az ilyen túlcsoportulási hatások (externáliák) megakadályozása érdekében léphet fel a magasabb szintű jogalkotó, és korlátozhatja az egyes jogok mozgásterét.¹

⁺ egyetemi docens, PPKE JÁK Heller Farkas Közgazdaságtudományi Intézet; tudományos munkatárs, MTA TK JTI

A szöveg sokat fejlődött Burián László, Chronovsky Nóra, Gajdiuscsék György, Horváthy Balázs, Papp Mónika, Sulyok Gábor, Tattay Szilárd, Varga Ágnes korábbi változathoz tett megjegyzései nyomán. Nekik a szerző köszönettel tartozik, de természetesen a szövegben maradt minden hiba a szerző felelőssége.

¹ A decentralizációs tétel magyarul Cullis J. – Ph. Jones: Közpénzügyek és közösségi döntések. Aula, Budapest, 2003. 464-466; Szalai Á.: Fiskális föderalizmus: Áttekintés. *Közgazdasági Szemle XLIX*, (2002) 425-426.

A verseny modellje ezt a jogok közötti eltérést éppen azzal magyarázza, hogy a jogok alanyai nem adóztak. Ők választhatnak a jogok között. Választhatnak azon keresztül, hogy hol telepsznek le, hol alapítanak vállalatot, hova telepítenek üzemet – a jogalanyok mobilak. Választhatnak azzal, hogy milyen jog szerint kötnek szerződést, házasságot, peres ügyeiket milyen fórum elé viszik – jogot választanak. A jogalkotóknak, jogalkalmazóknak pedig erre reagálnak. Ha azt akarják, hogy őket válasszák, akkor „jobb” jogot kell alkotniuk, „jobban” kell azt alkalmazniuk, mint a versenytársaiknak. Ez indítja el a versenyt.

Ennek a jogversenynek a klasszikus leírására a jogi irodalomban általában a deregulációs licit [race-to-bottom] jelenik meg: az egyik jogrendszer azért bontja le az adott erőforrás számára kellemetlen, költséges szabályozókat, mert a másik is így tesz – vagy legalábbis fél attól, hogy előbb utóbb a másik is így fog tenni. Ugyanakkor ennek a párja is könnyen felismerhető: a kiutasító verseny [not-in-my-backyard], amikor a kevésbé vágyott jogalanyokat, erőforrásokat próbálják úgy távol tartani, hogy az ő kellemetlenségeiket, költségeiket növelik. Ezek ugyan a talán legismertebb modellek, de az, hogy a valóságban is ez érvényesül-e, sok tényezőtől függ. A tanulmány célja éppen ezen tényezők azonosítása. A cél az, hogy bemutassuk: ha ennek a feltételei nem állnak fenn, akkor a jogverseny más formában jelentkezik majd.

Az írás első fejezete a legrégebbi jogverseny-modellt mutatja be: a lábbal szavazást, illetve az innovációs hatást. Ez azt tételezi fel, hogy a verseny tétje a telephelyválasztás vagyis, hogy a pénzügyi, fizikai, vagy éppen humántőke hol telepszik le. A második fejezet az ún. jogválasztás-modelleket ismerteti. Ezek esetében nincs szükség fizikai vándorlásra: ha a jogrendszer lehetővé teszi, akkor a jogalany idegen jogot is alkalmazhat a saját ügyeinek rendezésére. A harmadik versenyforma a vertikális verseny. Itt már nem egyenrangú jogok, hanem különböző kormányzati, állami szintek által alkotott jogok reagálnak egymásra. A negyedik fejezet témája a verseny egy speciális formája, amely már nem csak mobilitást (telephelyválasztást) nem feltételez, hanem jogválasztást sem. Ez az ún. területi verseny modellje, amikor a jogok elfogadottság, a jogalkotók, politikusok támogatottsága függ attól, hogy a többi joghoz, a versenytársakhoz képest milyen eredményeket ér el. Az írás utolsó fejezete az, amely ezen szereplők (a jogalkotók, politikusok, stb.) motivációit veszi számba: miért és mikor vesznek részt egyáltalán ebben a versenyben; igaz-e, hogy a jog a helyi társadalom igényeit igyekszik kielégíteni.

I. Horizontális versenymodell: a telephelyválasztás

A horizontális verseny klasszikus modellje, amely az adóverseny (és a kormányzati támogatások versenyének) elemzéséből nőtt ki, azt vizsgálja, hogy hogyan befolyásolja a helyi jogok eltérése, illetve a helyi jogok versenye azt, hogy hol telepszik meg a tőke, hova vándorolnak emberek, hol választanak telep-, illetve lakóhelyet. Ezzel a telep-, illetve lakóhely-választási modellel és annak következményeivel foglalkozik ez a fejezet.

Érdemes éppen ezért a telephelyválasztást meghatározó alapvető összefüggés felidézésével kezdeni. A telephelyválasztást alapvetően az befolyásolja, hogy különböző helyeken, különböző jogrendszerekben milyen hozamok, hasznok érhetőek el. Ezeket a hasznokat a lehető legtágabb értelemben érdemes felfogni: hol vannak valakinek üzleti kapcsolatai, barátai, milyen költségekkel lehet ott élni, működni. Ezt nagyrészt meghatározza az, hogy milyen a helyben mindenki számára egyformán elérhető jogi, természeti, gazdasági, kulturális, társadalmi környezet. Mivel ez mindenki számára egyforma, annak jó és rossz

hatásaiból az ott élők, termelők közül senkit nem lehet kizárni így ezt a közgazdaságtan közjóságnak tekinti.² Ezen közjóságok egy jelentős része függ a kormányzat tevékenységétől: közpolitikák révén növelhető azok előnyös hatása, csökkenthető az azok miatt fellépő teher. Ezen közpolitikák lehetnek közvetlenül államilag finanszírozott programok – amelyek költségeit fedezni kell. De lehetnek szabályozók is, amikor a kormányzat nem maga lép, hanem a jogalanyokat kötelezi, ösztönzi valamilyen lépés megtételére. (Például a környezetszennyezés miatti megbetegedések problémáit kezelhetjük úgy is, hogy adókat vetünk ki a környezetszennyezőkre, ami miatt egyrészt csökkenni fog a környezetszennyezés mértéke, másrészt bevételre teszünk szert, amiből a betegek kezelését támogathatjuk. De szabályozhatjuk is a környezetszennyező tevékenységeket. Hasonlóképp a szegény családokat is segíthetjük úgy, hogy adókat vetünk ki és úgy is, hogy előírunk olyan szociális juttatásokat, amiket a munkaadóknak kell nyújtani.) Természetesen bevételekre a kormányzat elsősorban a hazai polgároktól, az ott megtelepedett tőkéktől számíthat. Ugyanígy a szabályozás miatti terheket is az adott területet telephelyüknek választó polgárok és tőke viseli. A telephelyválasztás kulcsa tehát az, hogy a mobil erőforrások összevetik, a különböző helyeken, a különböző jogrendszerekben milyen hasznokkal és költségekkel számolhatnak.

A telephelyválasztás kapcsán három nagyobb modellt különböztethetünk meg. Az ún. *lábbal szavazás* modelljét, amely azt vizsgálja, hogy a különböző kormányok a közjavak szintjének szabályozásával miképpen befolyásolják a telephelyválasztást. Ebben a modellben a jogok versenye gyakorlatilag majdnem ugyanolyan pozitív hatásokkal jár, mint ahogy a klasszikus piacmodellek a piaci versenyt jellemzik. Ezzel szemben a *káros verseny* modelljei a bevezetőben már felidézett modellt támasztják alá: a kormányok deregulációs, vagy éppen kiutasító versenybe bonyolódnak egymással. Végül a *stratégiai verseny* modellje kétségbe vonja, hogy a verseny mindenképpen szélsőséges deregulációt, vagy kutasító szabályozást eredményez. Ezeket a modelleket tekinti át ez a fejezet – a végén felhívva a figyelmet arra is, hogy az, hogy ilyen verseny egyáltalán elindul-e, illetve, hogy milyen formát ölt (melyik modell írja le azt jobban) nem természeti adottság, hanem az egyes jogrendszerek közötti viszonyokat szabályozó (nemzetközi, uniós, föderális) jogintézményektől is függ.

1.1. A lábbal szavazás és az innovációs hatás

A lábbal szavazás modelljei arra keresik a választ, hogy az erőforrások mobilitása hogyan kényszeríti ki, hogyan erősíti fel a jogrendszerek közötti különbséget. A klasszikus felírása ennek (i) *Tiebout klasszikus lábbal szavazás modellje*, amely alapvetően az egyes kormányok közötti adó és kiadási különbségeket magyarázza – azt mutatja meg, hogy az adópolitikai és közszolgáltatásokkal kapcsolatos döntések hogyan befolyásolják a lakosság lakóhely, a tőke telephely-választási döntéseit. Ezt a modellt lehet kiterjeszteni (ii) a *szabályozói versenyre*, amikor az adókon kívül a többi helyi jogszabály is változtatható. A modell implicit módon feltételezi (iii) az *innovációs versenyt* is. Ugyanakkor csak olyan (iv) a modellt több *normatív kritika* is éri – elsősorban azért, mert eltúlozza verseny pozitív hatásait. Az alfejezetben ezzel a négy kérdéssel foglalkozunk.

---

² Közjóság az, amikor egy adott hatás mindenkit egyformán ér. Éppen ezért ha azt a hatást valaki erősíti, vagy gyengíti, akkor lépése következményeit nem csak ő, hanem a többiek is érezni fogják.

Tiebout modell

A mobilitás első elméleti megjelenése a közgazdaságban Charles M. Tiebout 1956-os cikke.³ Modellje az adóversenyt vizsgálja. Kiindulópontja: a különböző kormányzatok különböző adó- és (az adóbevételből előállított a kormányzati szolgáltatásokkal befolyásolt) közjavakat ajánlanak. Van, ahol sok adót kérnek, és ezért sok haszonra lehet szert tenni a közjavakból, és vannak ahol mind a kettő szintje alacsony. Ezt tudva a magas közjóság-igényű csoportok oda költöznek, ahol magas a közjavak szintje, az alacsony keresletet mutató csoport pedig oda, ahol az alacsony.⁴ Az eredeti modellben emberek választhatják meg szabadon, hogy melyik kormányzatok területén akarnak letelepedni, vállalva az ott fizetendő adót és jogosulttá válva az ott előállított közjavakra, de modellt nem túl bonyolult kiterjeszteni a tőke és a többi mobil erőforrás áramlására is.⁵

Hatékonyágjavító hatás. A lábball szavazás modellje Paul A. Samuelson közjóság-modelljére⁶ adott válasznak tekinti az irodalom. Eszerint a kormányzat által nyújtott szolgáltatások kapcsán, mivel azok a közjavak szintjét befolyásolják, mindenki potyázni akar, és nem tárják fel valós keresletüket. Így pedig a közjavak hatékony szintjét sem lehet beállítani.⁷ Tiebout azt mutatja be, hogy amint megjelenik a mobilitás, ez a probléma csökken: azon keresztül, hogy a polgárok, vagy a tőke egyik vagy másik kormányzatnál telepedik-e le, egyben azt is feltárja, hogy mekkora a közszolgáltatások-közjóságok iránti kereslete – és innentől megfelelő mennyiséget is ehhez kínálni (és megfelelő adót szedni).

A modell kritikái. Nem nehéz persze kimutatni, hogy a hatékony végeredmény csak akkor érhető el, ha (i) a mobilitás költsége elenyésző, (ii) a különböző jogrendszerek közjóságok tekintetében kellően széles választékot kínálnak, valamint (iii) a költözésre vállalkozó polgárok és a jogalkotók, jogalkalmazók tökéletesen informáltak.

Jelentős *mobilitási költségek* esetén hiába talál valaki máshol számára kedvezőbb jogrendszert a költözés elmaradhat. A kritika természetesen jogos, mint minden modell, Tiebout-é is leegyszerűsítésekkel él: nem igaz, hogy már a minimális különbségre is telephely-, lakóhelyváltással reagál a jogalany. Azonban a modell lényege nem is ez, hanem annak felismerése, hogy amennyiben a kormányzatok közötti különbség nő, akkor nagyobb eséllyel következik be ilyen váltás. A mobilitási költség ugyanis kinél kisebb, kinél nagyobb. Ha nő a kormányzatok közötti különbség, akkor nő azok száma, akiknek az adott előny érdekében már a költözéssel járó költségeket is megéri felvállalni.

---

³ Tiebout, Ch.M.: A Pure Theory of Local Expenditures, *Journal of Political Economy* LXIV (1956) 416-424

⁴ Mint a legtöbb hasonlóan nagy jelentőségű közgazdaságtani modell esetén, így a Tiebout-modell esetén is sokkal érdekesebb annak utóélete, a róla szóló vita, mint maga az eredeti leírás. A mai felfogás, értelmezés szerint a modell alapfeltevése, hogy a helyi gazdaságban két erőforrás áll rendelkezésre. Az egyik mobil – ez a lakosság. A másik a fix tényező – ez a föld. A földtulajdonosok (vagyis a lakosság) célja, a föld értékének maximalizálása. Az egyes politikai közösségek számára a közszolgáltatások ára adott, vagyis minden településnek fix árat kell fizetnie a közjóságok mennyiségének és minőségének növeléséért.

⁵ Ennek egyik legismertebb illusztrációja: Black, D.A. – W.H. Hoyt: Bidding for firms. *American Economic Review* 79 (1989) 1249–1256

⁶ Samuelson, P.A.: The Theory of Public Expenditure. *Review of Economics and Statistics* 36 (1954). 386–389.

⁷ Hatékonyág alatt itt a közgazdaságtan klasszikus hatékonyságfogalmát értve: amennyiben a közjavak szintjét nem ezen a szinten szabjuk meg, akkor a vesztesek (akik szeretnének több közszolgáltatást, vagy megelégednének kevesebbrel is, ha cserébe kevesebb adót kellene fizetniük, több magánjóságok vásárolhatnának) többet vesztenek, mint amennyit a nyertesek nyernek.

A másik kritika kulcsa az, hogy ha mindenki a neki megfelelő jogrendszerbe akarna költözni, akkor *annyi jogrendszer kéne, ahányféle preferencia* létezik. Ez természetesen szintén irreális feltevés: soha nem fog mindenki éppen a preferenciáinak megfelelő kormányzatot találni, mindig lesznek, akik a helyi adó- és a közjóságszintet túl magasnak, és akik túl alacsonynak találják. Mégsem költöznek, mert a második legjobb kormányzat ajánlata még ennél is távolabb van a számukra optimálistól. A lábbal szavazás nem garantálja tehát mindenkinek a számára optimális közjóság-szintet. A mobilitás azonban mégis a hatékonyság felé mutat: az ajánlatok közül (a menüen belül) a legjobbat mégis elérhetjük – és ez információt is ad az igényeinkről.

Az *információs probléma* lényeges eleme, hogy a Tiebout-modell azt feltételezi, hogy minden kormányzat összességében akkora adót vet ki a beköltözőkre, amekkora kiadással az általuk igényelt kormányzati szolgáltatások járnak.⁸ Ezt a problémát adó (még a modellben szereplő fejadó⁹) esetén sem biztos, hogy teljesíteni lehet – amennyiben pedig beemeljük a jogrendszer többi elemét, akkor pedig még nehezebb lesz.

Verseny: nem általában, hanem konkrét erőforrásokért. Érdemes leszögezni a lábbal szavazás modellje nem azt mondja, hogy minden kormányzat minden erőforrást meg akar szerezni. Ezt a modell nem is engedi. A kormányzatoknak választani kell, hogy mely erőforrásokat preferálja, és az ő igényeik szerint kell alakítani a helyi közjóságokat. Itt nem arról beszélünk, hogy vannak vágyott és kiutasítandónak tekintett erőforrások, hanem arról, hogy a vágyottakon belül is választani kell – attól függően, hogy milyen közjóságokat állít elő és milyen mennyiségben, más és más erőforrásra lehet hatni. Például lehetnek olyan erőforrások, amelyek számára a tiszta környezet lényegesen fontosabb, mint másoknak. Még akkor is, ha ezért magasabb adót kell fizetni. Ilyen lehet például a turizmus. El kell dönteni, hogy egy ország a turizmus érdekében tiszta környezetet akar-e kínálni, vagy inkább olyan erőforrásokra (például „koszosabb” ipart) akar, amely az ezért fizetendő adó tekinteti nagyobb tehernek. A lábbal szavazás modellje épp azt követeli, hogy a kormányok ezt a választást hozzák meg, döntsék el, melyik erőforrást tekintik a fontosabbnak, és ahhoz próbálják szabni a közjóságok és az adók szintjét.

Az adóverseny kiterjesztése egyéb szabályozói, jogi eszközökre

Az adóverseny modellek azzal írják le egy jogrendszert, hogy mekkora adót vet ki, és milyen közszolgáltatásokat nyújt. Azonban, mint láttuk, a közjóságok előállítását, a helyi problémák kezelését nem csak a költségvetésen keresztül oldhatja meg egy kormányzat. Ezek elemzésére ugyanúgy alkalmazható a Tiebout-modell némileg módosított változata.

---

⁸ Hans-Werner Sinn értelmezése eszerint a Tiebout-modell alapfeltevése a konstans határkötség. (Sinn, H.W.: The selection principle and market failure in systems competition. *Journal of Public Economics* 66 (1997) 247–274) Amennyiben azonban ezt feladjuk, akkor nem világos, hogy az adó határkötség alapú-e (pl. Wilson, J.D.: Theories of tax competition, *National Tax Journal* 52 (1999) 269-304.), vagy egyszerűen a költségek megtérítését, és ezzel átlagkötség alapú adózást jelent (pl. Wildasin D.E.: *Urban Public Finance*, New York: Harwood Academic Press., 1986.).

⁹ A fejadó egy olyan adó, amikor minden polgárra, és tőkeegységre személyre szabott, diszkriminatív, a többiektől eltérő, de a letelepedésen kívül semmiféle döntésétől (például beruházási, jövedelemtermelési, megtakarításai, stb. döntésétől) nem függő, éppen ezért a magatartásával nem is befolyásolható összeget vet ki a kormányzat.

A szabályozottak oldalán egy ilyen jogszabály ugyanúgy költségként jelentkezik, mint az adó – ezt nevezzük *teljesítési költségnek*. A teljesítési költség az a többletköltség, amelyet egy jogszabály, szabályozó léte miatt kell vállalnia a szabályozottnak – ennyivel olcsóbban tudna működni, létezni, ha nem létezne az adott, őt korlátozó szabály. A párhuzam ezen a ponton egyértelmű: a teljesítési költség behelyettesíthető az adó helyére.

Viszont az előbb látott információs probléma (minden belépőre akkor terhet kellene róni, amennyi többletköltséget a megjelenése a többieknek okoz) a szabályozási verseny esetén súlyosabb. Ugyanis míg az adók esetén viszonylag egyszerű a helyzet, viszonylag könnyű kiszámolni, hogy adott betelepülő milyen költségeket ró a helyiekre, a szabályozásnál szinte lehetetlen épp ekkora teljesítési költséget róni a betelepülőkre. A fő gond ugyanis az, hogy bármely betelepülőre vetjük ki, egy forint fejadó mindig ugyanakkor költséget okoz, addig ugyanaz a szabályozó más és más teljesítési költséget jelent az egyes betelepülők számára.¹⁰

Ismerünk ugyan olyan példákat, amikor a jogrendszer erre is próbál figyelni, és a szabályozókat testre szabja – például, amikor a például külföldi tőkebefektetések esetén egyedi szerződéseket köt a befektetőkkel –, de ezeket a megoldásokat a nemzetközi jogi környezet, vagy például az uniós versenyszabályozás akadályozhatja.¹¹

Specifikus erőforrásokért folytatott verseny. Természetesen itt is könnyű kimutatni, hogy a verseny során dönteni kell: melyik erőforrások megszerzését tartja valamely kormányzat fontosnak. Lássunk erre egy sokat elemzett szabályozási területről, a munkajogból hozott példát! A munkajogi szabályozás terén lehet koncentrálni betanított munkásokat foglalkoztató, viszonylag veszélyesebb üzemek megtelepítésére – ez az elbocsátás, a munkaerőfelvétel, a munkavédelem deregulálását követeli. Ugyanakkor lehetséges, hogy máshol olyan szektorok megtelepítését tekintik fontosnak, amely magasan képzett, magát folyamatosan fejlesztő (és ebben őt a munkaadója által támogatott) munkaerőt követel. Egy ilyen erőforrás viszont a keményebb munkajogi előírásokat követeli: ezzel – ilyen garanciákkal – vonzhat ugyanis megfelelő munkaerőt.¹²

Innovációs hatás

Az eddigiekben azt vizsgáltuk, hogy az egyes jogrendszerek közötti eltérések hogyan befolyásolják a letelepedést, a telephelyválasztást. Az innovációs hatás ennek fordítottját vizsgálja: ha az erőforrások mobilak, akkor ők a jogrendszereket lehet úgy alakítani, hogy vonzó legyen a szívesen látott, és elfogadhatatlan a nem szívesen látott erőforrások szemében.

---

¹⁰ A szabályozás és az adózás eltérő hatásainak részletesebb összevetéséhez lásd Cullis – Jones i.m. 60-67; Bartus Gábor – Szalai Ákos: *Környezet, jog, gazdaságtan*. Pázmány Press, Budapest, 2014 258-278.

¹¹ Ezen a ponton fontos, hogy fejadóról beszélünk: minden más adó esetén az adózó oldalán jelentkező kellemetlenség mindiig nagyobb, mint az a bevétel, amelyhez a kormányzat jut.

¹² Az eltérő munkajogi szabályok joggazdaságtani hatásairól részletesebben Malcomson, J.M.: *Individual Employment Contracts*. in: Ashenfelter – Card (eds.): *Handbook of Labor Economics*, Volume 3, Elsevier., 1999. 2291-2372; Addison, J.T. – P. Teixeira: *The Economics of Employment Protection*. *IZA Discussion Paper No. 381*. 2001; Botero, J.– S. Djankov – R. La Porta – F. Lopez-de-Silanes – A. Shleifer: *The regulation of labor*. *Quarterly Journal of Economics*, 119 (2004) 1339-82.; Freeman, R.: *Labor Market Institutions without Blinders: The Debate about Flexibility and Labor Market Performance*. *NBER Working Paper No. 11286*. 2005; Deakin, S.F. – P.P. Lele – M.M. Siems: *The Evolution of Labour Law: Calibrating and Comparing Regulatory Regimes*. *ESRC Centre for Business Research Working Paper No. 352* 2007; Vandenberghe, A.S: *Munkaszerződések*. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás* 3 (2008) 63-77

Ezzel el is jutunk a piaci verseny egyik sokszor dokumentált előnyéhez, az az innovációhoz: ha az egyes szereplők előnybe akarnak kerülni a többiekkel szemben, akkor rákényszerülnek arra, hogy a lehető leghatékonyabban (legolcsóbban) állítsák elő a szolgáltatásaikat, és a lehető legpontosabban találják el a vevői igényeket. A mostani esetben: a legmegfelelőbb szabályokat, adó és költségvetési rendszert kell kialakítani.

Az alapfeltételezés szerint az ehhez szükséges innovációt, fejlesztést az önkormányzatok közötti verseny ugyanúgy kikényszeríti, mint a piaci verseny.¹³ Simon F. Deakin szerint ez az innovációs hatás a jogrendszerek sokszínűsége, a jogrendszerek közötti verseny egyik legfontosabb előnye. Nevezhetjük ezt technológiai hatékonyságnak, vagy szabályozáshatékonyságnak: adott közjóság-szintet a „legjobb technológiával”, a legkevesebb adó- és teljesítési költséggel képes elérni.

Piaci verseny vs. jogok versenye: innováció jogi környezete. A piaci verseny olyan intézményi környezetben zajlik, ahol az innovátor az újtásból elérhető nyereséget megszerezheti – ez a kockázatvállalásának a jutalma. A jutalom lehet *állami támogatás* (vagyis, amikor az állam gyakorlatilag megvásárolja az innovációt), de lehet a *szellemi tulajdon* valamilyen formája is, amikor az innováció létrehozóját adott időszakra gyakorlatilag monopolpozícióba juttatják. A jogversenynél azonban ilyen jutalom általában nincs. Itt a más jogrendszerekben már bevált megoldások átvételét pedig gyakorlatilag nem akadályozza semmi. Így a kormányzati innovációk szabad javak lesznek – általánossá válhat a potyázás, jelen esetben az innováció, a kísérletezés (és az azzal járó kockázat) másokra hagyása. Ebben a versenyben tehát lényegesen kevesebb kísérletezés, újítás, innováció várható, mint a klasszikus piacon, amelyre ez az analógia hivatkozik.¹⁴

Normatív kritika: hatékony végeredményhez vezet-e a mobilitás

Eddig elsősorban a mobilitás, a Tiebout-modell és az innovációs hatás segítségével könnyebben leírható várható hatásait elemeztük. Most a normatív értékelésre térünk: hatékony eredményhez vezet-e ez a lábbal szavazás. Az eredeti modell optimista válaszát láttuk. Eszerint, a mobilitás kikényszeríti, hogy a polgárok, illetve a tőketulajdonosok feltárják, hogy mennyire értékelik a közjóságokat, sokat vagy keveset kívánnak-e belőle, mennyi adót hajlandóak megfizetni érte. Ugyanakkor a közpénzügyi irodalomban jónéhány kérdés is felmerült ezzel szemben.

---

¹³ Wallace E. Oates például éppen ezzel a kísérletezési lehetőséggel indokolja azt, hogy a kilencvenes években az Egyesült Államokban a szociális feladatokat a föderális kormányzat az államoknak adta (vissza). Oates, W.E.: An Essay on Fiscal Federalism, *Journal of Economic Literature* XXXVII (1999) 1120-1149.

¹⁴ Hasonló érvekért lásd: K.S. Strumpf: Does Government Decentralization Increase Policy Innovation? *Journal of Public Economic Theory* 4 (2002) 271-80. J. Klick: The law and economics of regulatory competition in: F. Parisi (ed): Production of Legal Rules. Cheltenham, UK – Northampton, USA: Edward Elgar 2011 392.

Tegyük hozzá, az innováció melletti másik fontos ösztönző, az *elsőként érkező előnye* sem jelentős. Ennek lényege az lenne, hogy az innovátor, amíg a többiek nem utánozzák addig egyedül a piacon léve jelentős bevételekre tehet szert, esetleg olyan hálózatot, vagy márkanévet is kialakíthat, amit a később érkezők, még ha a technológiát le is másolják, nem tudnak megtörni. Ez a hatás a jogok versenyében vélhetően lényegesen gyengébb: ha egy ország átveszi a máshol bevált jogintézményt, akkor a kidolgozónak kevés előnye marad. Hacsak az nem, hogy a kezdeti időszakban őt választó jogalanyok, csak mobilitási költségek révén tudnak már a követőkre váltani.

A mostani fejezetben a sok kritika közül csak azokat vesszük számításba, amelyek a klasszikus Tiebout-modell keretein belül maradnak. Eszerint a kormányzatok, jogrendszerek két kérdésben dönthetnek: (i) milyen közjóságot kínálnak fel a mobil erőforrásoknak, és (ii) milyen technológiával állítják azt elő (milyen adókat és szabályozókat alkalmaznak ennek elérése érdekében).¹⁵ Ebben a modellben a lábball szavazás legfontosabb hatékonysági problémája, hogy egyes helyeken túl sok erőforrás koncentrálódik, máshova pedig túl kevés jut.

Hatékony erőforráseloszlás. Ennek megértéséhez mindenekelőtt meg kell határoznunk, mi lenne a hatékony erőforrásallokáció. Ez alatt a közgazdaságtani irodalom azt a helyzetet érti, amikor az erőforrások hozama (határhozama) minden régióban egyenlő.¹⁶

Jogverseny, a helyi jogok közötti eltérések nélkül (és elhanyagolható költözési költségek mellett) ez a helyzet elő is állna. Az alacsonyabb hozamú térségekből a mobil erőforrások a magasabb hozamúak felé vándorolnának. Emiatt az alacsony hozamú területeken (a csökkenő tőkekínálat miatt) nőne a tőke hozama, míg a magas hozamú területeken (a nagyobb kínálat miatt) csökkenne. Vagyis egy klasszikus láthatatlan kéz modellt látunk: azon keresztül, hogy az erőforrástulajdonosok a saját hozamukat akarják növelni a telephelyváltással, egyben a hatékony erőforrás-allokációt jelentő egyensúly létrejöttéhez is hozzájárulnak.

Amennyiben azonban az egyes helyi jogok, helyi szabályok eltérnek, akkor az egyéni ösztönzők már nem csak olyan lépéseket ösztönöznek, amelyek ezt a hatékony erőforrás-allokációt segítik elő. A telephelyválasztást ugyanis nem csak az előbb látott hozameltérés befolyásolja, hanem a *nettó fiskális haszon* [*net fiscal benefit*] nagysága is¹⁷: *ceteris paribus*, az erőforrások olyan területre fognak áramlani, ahol *ugyanolyan teljesítési és adóköltések mellett* több, jobb minőségű közjóságot kapnak. A kérdés, hogy ezt az eltérést, azt, hogy egyes helyeken ugyanazt a közjóság-mennyiséget olcsóbban el lehet érni, mi okozza. Okozhatja a *szabályozáshatékonyság*: adott kormányzat jobban működik, ugyanolyan terhek mellett több problémát tud megoldani, jobban képes növelni a közjóságokból elérhető hasznot. Ez a hatás a fenti innovációs modell alapján üdvözlendő – a jobb szabályok megalkotására ösztönöz.

---

¹⁵ Eszerint a lábball szavazás ugyanis gyakorlatilag egy monopolisztikus verseny. Monopolisztikus versenynek nevezi a közgazdaságtan, a piacelmélet azt a piaci versenyt, amikor a különböző szolgáltatók nem pontosan ugyanazt a terméket viszik, termékeik nem homogének, hanem minőségi eltérések vannak köztük. vannak fogyasztók, akik az egyik, van, akik a másik termékeit értékelik többre. (Monopolisztikus piacok leírásáért magyarul lásd: Glazer A. – J. Hirshleifer – D. Hirshleifer: *Mikroökönómia - Árelmélet és alkalmazásai*. Osiris Kiadó, 2009, 310-317; Carlton D.W. – J. M. Perloff: *Modern piacelmélet* Panem, Budapest 2006. 226-267.

¹⁶ Az erőforrások optimális területi elosztásának elméleteiről lásd Rubinfeld, D.L.: The Economics of the Local Public Sector. in: Auerbach, A. J. and M. Feldstein (eds.): *Handbook of Public Economics*, Vol II. Amsterdam: North-Holland, 1987. Wildasin i.m. Wilson, J.D.: A theory of interregional tax competition. *Journal of Urban Economics* 19 (1986) 296–315. Wilson, J.D. : Trade, capital mobility, and tax competition. *Journal of Political Economy* 95 (1987) 835– 856. Wilson, J.D.: Tax competition with interregional differences in factor endowments. *Regional Science and Urban Economics* 21 (1991) 423–452.

¹⁷ A modell először James M. Buchanan munkájában jelent meg. (Buchanan, J.M.: Federalism and Fiscal Equity *American Economic Review* 40 (1950) 583-599) A hatékonyságot rontó mobilitásról lásd még Buchanan, J.M. – C. J. Goetz: Efficiency Limits of Fiscal Mobility: An Assessment of the Tiebout Model *Journal of Public Economics* 1 (1972) 25-43, Flatters, F. – V. Henderson – P. Mieszkovski: Public Goods, Efficiency, and Regional Fiscal Equalisation. *Journal of Public Economics* 3 (1974) 99-112, Boadway, R. – F. Flatters: Efficiency and Equalisation Payments in a Federal System of Government: a Synthesis and Extension of Recent Result, *Canadian Journal of Economics*, XV (1982) 613-633.

Nettó fiskális haszon. A költség, adó- és közjóságszint eltéréseinek azonban más, exogén okai lehetnek. Elképzelhető, hogy egyik helyen eleve jobbak a kulturális, környezeti feltételek – és ezért ugyanazért a közjóság-szintért kevesebbet kell tennie a kormánynak; kevésbé is terheli a polgárokat, a tőkét. Például egy olyan térségben, ahol a természeti környezet kevésbé veszélyeztetett, a természetvédelmi szabályok is kisebbek lehetnek. Egy olyan helyen, ahol a fogyasztók által beszélt nyelv kevésbé tér el – mondjuk – az angoltól, és ezért többen is értik azt, ott egy angol cégtől kevésbé kell megkövetelni a fogyasztók anyanyelvén való tájékoztatást. Ezekben az esetekben ugyanazt a közjóságot (természet adott állapota, illetve a fogyasztói tájékozottság) egyszerűbben, kevesebb teherrel előállítható. És a mobilitás végeredményét ez is befolyásolni fogja – nem csak a hozamok eltérése (és nem a szabályozási hiányosságok).

I.2. Káros verseny modellek: fegyverkezési verseny

A jól ismert káros versenymodellek azt állítják, hogy az egymással versengő kormányzatok túl sok erőforrást áldoznak a számukra kedves erőforrások megszerzése érdekében (deregulációs licit) és túl sokat követelnek a nemkívánatos erőforrásoktól (túl sok terhet tolnak rájuk – kiutasító verseny). Nem tagadják ezek a modellek (pontosabban: nem feltétlenül tagadják), hogy a mobilitás végeredménye, az erőforrások eloszlása hatékony lesz. Csak azt állítják, hogy az ilyen túlzott dereguláció vagy éppen túlszabályozás miatt túl sok erőforrást pazarolnak el a szabályozók, a bürokrácia, a bíróságok, a szabályozottak és a társadalomtól.

Káros verseny modellek. A káros jogverseny (pontosabban az adóverseny) leírásának legismertebb példája George R. Zodrow és Peter M. Mieszkowski modellje¹⁸. Eszerint, az egyes jogrendszerek nem tudják befolyásolni azt, hogy a hozzájuk forduló, a náluk megtelepedő jogalanyok mekkora adózás és teljesítési költségek utáni hozamot várnak el, mert ezt a világpiac diktálja. Ha helyben hozam (amit emel a helyi közjóságszint is) nem elég magas, hogy az adózási, teljesítési költségek levonása után elérje ezt a szintet, akkor elmegy máshova. Az elvándorlástól tartva az az egyes jogrendszerek az adók és szabályozók szintjét túl alacsonyan, vagy túl magas állítják be: ez lesz az egyensúly. Mindezt az ún. *fiskális externália* okozza: az ő döntései hatnak a többi kormányzatra is. Amikor valahova betelepül új erőforrás, akkor ott nő az adóbevétel, könnyebbé válik a különböző feladatok ellátása. (Más kérdés, hogy lehet, hogy új feladatokkal is szembe kell nézni.). Ahonnan távozik ott fordítva: ott az erőforrások, de lehet, hogy a problémák is csökkennek.¹⁹ Adott kormányzat általában csak a saját jogrendszerre gyakorolt hatásra figyel; arra, hogy az erőforrások hozzájuk *valahonnan* jönnek, illetve *valahova* mennek – és ott ezek a hatások jelentkeznek –, nem. A végeredmény a túlzott dereguláció, illetve a túlszabályozás lesz; attól függően, hogy az adott mobil erőforrást megszerezni, vagy kiutasítani akarják-e *általában* a jogrendszerek: a hazai hasznokra figyelnek, a máshol jelentkező többletköltségekre nem. Ha pedig egy tevékenységnek csak a hasznait érezzük, a költségeit nem (fizeti azt helyettünk más), akkor azt túl sokszor, túl sokat fogjuk

---

¹⁸ Zodrow, G.R. – P. Mieszkowski: Pigou, Tiebout, property taxation, and the underprovision of local public goods. *Journal of Urban Economics* 19 (1986) 356– 370.

¹⁹ Robert P. Inman és Daniel L. Rubinfeld a fiskális externáliák két hatását különbözteti meg: a „bevételi” és a „költséghatást”: az erőforrásoldal a bevételi hatás, míg a problémák a költséghatás. Inman, R.P., D.L. Rubinfeld: Designing Tax Policy in Federalist Economies: An Overview, *Journal of Public Economics* 60 (1996) 307-334.

csinálni. Ha mi adót csökkentünk, deregulálunk az nekünk jó (lehet – ha vonzó erőforrás települ be emiatt), míg a költségeit az a terület viseli ahonnan eljön.

Érdemes azonban kiemelni, hogy létezik egy ellentétes irányú fiskális externália is, amikor a csökkenő adók és teljesítési költségek nem csökkentik a máshol elérhető erőforrás-mennyiséget, hanem növelik azt. Amennyiben például az adott jogrendszerben fizetendő adó és teljesítési teher egy részét más térség jogalanyaira át lehet hárítani (mondjuk azért, mert a helyben gyártott termékek árát emelni lehet, és más kormányzatok polgárai is vásárlók; vagy mert a tőke hozama csökken és a tőketulajdonosok között más kormányzatok polgárai is vannak) akkor az ún. *adó-, vagy költségexport* révén a helyi költségek emelése nem javítja, hanem rontja a többi kormányzat helyzetét.

Ebből a modelltől könnyen eljuthatunk a jogrendszerek közötti koordináció melletti érvekig: az koordinált adóemelés, szabályozás (vagyis mindenhol egyszerre meglépett adóemelés, reguláció) hatására az adóalanyok nem mozdulnának, viszont több terhet lehetne rájuk róni – kevesebbet kellene a társadalom többi tagjának viselnie.

Zodrow és Mieszkowsky ezen alapvető modelljét elsősorban úgy fejlesztették tovább, hogy feloldották az egyik fő feltevését, vagyis hogy adottnak veszi azt, hogy mekkora a vándorló erőforrások, jogalanyok összes mennyisége. A modellben a verseny csak arra hat, hogy hol telepszik meg, hogyan oszlik meg ez az erőforrás-mennyiség. A modell kiterjesztése arra hívja fel a figyelmet, hogy ha igaz, hogy a koordinálatlan jogverseny miatt a kedvelt erőforrások terhei csökkennek, akkor vélhetően többen fognak ebbe a tevékenységbe, vagyis az egyes területek, jogrendszerek több ilyen erőforrásért versenyezhetnek. (A nemkívánatos erőforrások mennyisége pedig csökkenni fog.)²⁰

Haszonelvű adózás és szabályozás – a deregulációs verseny korlátja. A deregulációs licit (maradjunk most csak ennél) nem azt jelenti, hogy minden reguláció eltűnik. Csak annyi állít, hogy az optimálisnál kevesebb szabályozó lesz. A verseny azért nem a teljes deregulációig folyik, mert – mint a Tiebout-modellben is láttuk – maguknak a mobil erőforrásoknak is szükségük van szabályozókra: ezek hiányában a közjóságok szintje sem lesz optimális, az azokból nyerhető haszon is csökken.²¹ Nem minden adó, és szabályozás, hanem csak a számára optimális (vagyis a kapott közjóságok szubjektív hozamával, határhozamával egyenlő) szintet meghaladó többletadó, illetve az ezt a szubjektíve optimális szintet meghaladó teljesítési költség indukál telephelyváltást, vagyis a mobil erőforrások tehát csak akkor vándorolnak el, ha az adó, illetve a teljesítési költség meghaladja a közjavak „hozamát”.

Keresztfinanszírozás. Az eddigi modellek azt feltételezték, hogy az új erőforrással mindenképpen meg kell fizettetni az általa okozott többletköltséget – különben nem lehet növelni a közjóságból elérhető hasznot. Ez azonban nincs így. A közjóság hozama bárkire kivetett adó, illetve bármely helyi polgár, vagy tőkeegység tevékenységének szabályozásával növelhető. Ha pedig ez történik, akkor a mobil erőforrás számára elérhető közjóság-hozam anélkül is növelhető, hogy annak költségeit rá kellene tolni.

---

²⁰ Lásd, Janeba, E. – G. Schjelderup: The Future of Globalization: Tax Competition and Trade Liberalization, *Background Paper for the World Development Report*, 2003; Sorensen, P.B.: The case for international tax co-ordination reconsidered. *Economic Policy* 15 (2000) 431– 472.

²¹ Erre a korlátra az ún. Oates-Schwab-modell hívja fel a figyelmet. A tőkének szüksége van valamilyen közszolgáltatásokra – ez emeli a határtermékét. (Oates, W.E. – R.M. Schwab: Economic Competition among Jurisdictions: Efficiency Enhancing or Distortion Inducing? *Journal of Public Economics* 35 (1988) 333-354.)

Ez a probléma egy új, az előzőtől eltérő – károsnak tekinthető – innovációs ösztönzőt eredményez: a kormányzatok azt kezdhetik keresni, hogy hogyan lehet megtámogatni a mobil erőforrásokat azon keresztül, hogy a kormányzat a számukra fontos közjóságok terhére a kevésbé mobil erőforrásokra terhelje. Ez a keresztfinanszírozási verseny. Emiatt egyrészt a közjóságok összetétele eltolódik a mobilabb erőforrásoknak fontos javak felé.²² Másrészt az adózás, a szabályozás terheit pedig érdemes a kevésbé mobil tényezőkre tolni.²³ Ha feltesszük, hogy a tőke mobilabb, mint a lakosság, akkor a tőkéért folytatott jogversenyben az a kormányzat kerül előnybe, ügyesebben tereli a forrásokat a kevésbé mobil lakosságtól, a mobilabb tőke felé.

Lássunk egyetlen, nem kézenfekvő példát! Egyazon erőforrás mobilitása az időben is változhat. Például amikor telephelyet keres, akkor roppant mobil, de miután valahol megtelepült nehezebben mozdul. Ez a keresztfinanszírozás a két időszak között is megvalósul: amikor telephelyet keres, amikor adott helyen megjelenik várhatóan lényegesen jobb feltételeket kap, mint amikor már megtelepült, amikor már kevésbé mobil.²⁴

Szabályozás-kereslet. Az eddigiekben inkább a deregulációs licitre láttunk példákat. Létezik azonban ellenkező irányú mozgás is, amikor a tőke nem feltétlenül oda vándorol, ahol alacsonyabb a teljesítési költség. Ezt evezhetjük szabályozás – keresletnek [race-to-the-top]. Nem csak az gátolja a deregulációs licitet, hogy a közjavak megfelelő szintjét is biztosítani kell. Van, hogy kifejezetten a szabályozás szigora az, ami vonzó, vagyis nem csak, mint „szükséges rosszat” fogadja el a telephelyet kereső, hanem kifejezetten vonzerőnek is. Gondoljunk például arra, hogy a környezettudatosság terjedésével kifejezetten vonzóvá válhatnak azok a márkák, amelyek keményebb környezeti, munkaügyi szabályok között dolgoznak.

I.3. Stratégiai verseny

A lábball szavazás és a stratégiai verseny modellek valamiféle harmonizációt vetítenek előre. A lábball szavazás modell azt állítja, hogy a kormányzatok mindenképpen el kell, hogy ériék a szabályozáshatékonyaság maximumát. El fognak ugyan térni abban, hogy milyen közjóságokat kínálnak, de az adott közjóságért „fizetendő” adó és teljesítési költség minimális kell, hogy legyen. A káros verseny modell ennél tovább megy: a dereguláció és a kiutasító verseny a határig, a haszonelvű adózás- és szabályozás szabta határig, vezeti el a

---

²² Lásd Keen, M., M. Marchand: Fiscal competition and the pattern of public spending. *Journal of Public Economics* 66 (1997) 33– 53.

²³ Ilyen modellt mutat be Bucovetsky, S. – J.D. Wilson: Tax competition with two tax instruments. *Regional Science and Urban Economics* 21 (1991) 333– 350.

²⁴ Kangoh Lee épít olyan modellt, ami ezt expliciten kezeli. Két időszakot különít el: az elsőben a tőkemozgás szabad, mindenki szabadon fekteti be a tőkét akár saját, akár a másik kormányzat területén. A második időszakban, már az elvándorlás veszélye nélkül (vagy legalábbis kisebb veszélyével) lehet adót emelni. Az első időszakban viszont sokkal élesebb verseny indul meg, mint amit a Zodrow–Mieszkowsky-modell alapján várnánk. Az egyes kormányzatok tudják, hogy a második időszakban elérhető bevételük az első időszakban kialakított adópolitika, az emiatti tőkeemelés következménye – épp ezért még többet hajlandóak feláldozni a tőke megszerzése érdekében. Lee, K.: Tax Competition with Imperfectly Mobile Capital. *Journal of Urban Economics* 42 (1997) 222–42.

Fontos korlát azonban itt, hogy ez csak akkor igaz, ha az első régió első időszakbeli egyoldalú adócsökkentésére a tőke valóban az odatelepedéssel reagál. Figyelembe kell azonban venni, hogy a tőketulajdonosok is tisztában vannak azzal, hogy az első időszak alacsonyabb adókulcsa magasabb későbbi adót jelent. A problémát elemzi: Janeba, E.: Tax competition when governments lack commitment: excess capacity as a countervailing threat. *American Economic Review* 90 (2000) 1508–1519.

kormányzatokat. Aki ettől elmarad, az veszít. A stratégiai verseny modellek azok, amelyek az ilyen homogenizációs, indirekt harmonizációs folyamat ellentét, a széttartó jogfejlődést is magyarázni tudja.

Stratégiai verseny esetén a jogrendszerek, kormányzatok egymásra reagálnak. A káros verseny modellben nem kellett egymással foglalkozniuk: ha felismernek egy új, a vágyott erőforrások szemében vonzó, vagy a kiutasítani próbált erőforrások tulajdonosai számára kedvezőtlen megoldást, akkor azt attól függetlenül alkalmazni fogják, hogy a többiek már bevezették-e. Előbb utóbb úgyis élni fognak vele, tehát jobb még előttük lépni. A káros verseny modellben az egyes jogrendszerek nem egymással, hanem a „piaccal” versenyeznek. A stratégiai verseny esetén, ezzel szemben, a piac nem diktálja az elvárt (adózás és teljesítési költségek) utáni hozamot. Nem adott ez, mint az adó- és teljesítési költségek utáni elvárt hozam. Ha ez nem elérhető, akkor sem áramlik annyi ki és be annyi erőforrás, mint amennyit a káros verseny modell feltételez. A terhek egy része ugyanis valóban az erőforrásokat fogja terhelni. Csökken a hozamuk, de helyben maradnak. Ha így van, ha az adó- és teljesítési költségek utáni hozam nem adott, ha a hozamot csökkentheti a helyi jog, mert nem vándorol el azonnal az erőforrás, akkor az egyes jogrendszerek számára már nem egyszerűen az a stratégiai cél, hogy *minél alacsonyabb* terheket rójanak a kívánatos, és *minél magasabbakat* a nemkívánatos alanyokra. A céljuk az, hogy ez a teher a *többi* (vagy pontosabban a vele elsősorban versengő) *jogrendszerhez képest* alacsonyabb vagy magasabb legyen. Nem az abszolút, hanem a relatív értékben magas vagy alacsony teher okozza a jogalanyok ki és bevándorlását.²⁵ A káros verseny tiszta formájában, a deregulációs licitben, ha egy versenytárs szigorította a szabályozást, akkor amiatt a hazai jog nem változhatott, nem lehetett szigorúbb, mert a tőke azonnal egy harmadik helyre vándorolt volna. A stratégiai versenyben egy ilyen külföldi változás indukálhat hazai változást is.

A stratégiai verseny esetén a tipikus feltételezés a kormányzatok, jogrendszerek közötti *stratégiai kiegészítő viszony*: amennyiben az egyik helyen nőnek a terhek, akkor a másikon is nőhetnek. (Ilyet a káros verseny modellje nem enged: ha egy az adott jogrendszer számára kívánatos erőforrás terhei egy másik jogrendszerben nőnek, attól még a versenytársban nem nőhetnek – ezzel csak azt érné el, hogy ugyanúgy lemaradna a versenyben, mint a másik.) Létezik azonban a stratégiai kiegészítő helyzet mellett a *stratégiai helyettesítés* is: éppen azért emeli valaki adott erőforrás terheit, mert a többiek csökkentik. Erre, az első ránézésre furcsának tűnő stratégiai lépésre a legismertebb magyarázat a korlátozott tőkemobilitás.

A fenti modellek – bár láttuk ennek a kritikáját Tiebout kapcsán – alapvetően korlátlan tőkemobilitással számolnak: ha kialakul valahol egy olyan jogrendszer, amely vonzóbb, mint a jelenlegi, akkor a jogalany váltani fog. A *korlátozott mobilitás* fő oka természetesen mobilitás költség. Nyilvánvaló, hogy az adózás és szabályozási terhek utáni hozamok eltérése miatt csak akkor mozdul meg az erőforrás, ha a mobilitásból származó haszon (a hozamtöbblet) meghaladja ezt a mobilitási költséget. Hogyan magyarázza ez a stratégiai kiegészítő reakciókat? Alapesetben természetesen, ez is a stratégiai helyettesítő versenyhez vezet, hiszen ha a másik kormányzat növeli a terheket, akkor nyílik az olló a két régió hozamai között, ezért vélhetően többen mozdulnak meg. Ha ezt a másik jogrendszer el akarja kerülni, akkor csökkentenie kell a terheket.

Megváltozik azonban a helyzet, ha a mobilitási költségek lakosonként, tőkeegységenként eltérőek. Láttuk az előbb, hogy a keresztfinanszírozási modellekben, hogy minden

---

²⁵ John D. Wilson például két művében is bizonyítja ezt: Wilson (1991) és Bucovetsky–Wilson i.m.

kormányzat abban érdekelt, hogy az adóterheket, illetve a teljesítési költségeket elsősorban a kevésbé mobil adóalanyokra tolja. Azonban nem feltétlenül tudja, hogy melyik adóalany mennyire mobil, melyik esetében mekkora a mobilitás költsége. *Információs aszimmetria* lép fel: az adóalany ismeri és megpróbálja eltitkolni ezt – mivel, ha mobilabbnak gondolják, kisebb terheket rónak rá, így megpróbálja az ilyen költségeit kisebbnek beállítani. Zsarol a költözéssel. Csakhogy, ha a többi jogrendszerben csökkennek a terhek, akkor kiderül, hogy valóban alacsonyak-e a költségei, vagy csak blöfföl, amikor költözéssel fenyegetett. Akik maradnak, ők kevésbé mobilak, ők eddig blöfföltek, őket magasabb terhekkal lehet súlytani. És ezzel előttünk áll a stratégiai helyettesítő viszony: amikor a másik helyen csökkennek a terhek (és ezért a mobilabb erőforrás tényleg elvándorol), akkor lehet emelni a terheket, hiszen helyben már csak a kevésbé mobilak maradtak.²⁶

I.4. Intézményi környezet

Erin O'Hara, Larry Ribstein²⁷ és Simon F. Deakin²⁸ is felhívja arra a figyelmet, hogy ahogyan a klasszikus piaci verseny is megköveteli, hogy legyen valamiféle jogi környezet (legyenek tiszták a jogok, jogosultságok, azok megsértését a jogrendszer szankcionálja) ugyanígy a jogrendszerek közötti verseny mögött is ott kell, hogy álljon valamiféle mögöttes jog. Mindenekelőtt ilyen az, hogy a mobilitás szabad. Egy határait bezáró ország nem venne részt ilyen jogrendszerek közötti versenyben. (Tegyük hozzá: nemsokára látunk majd olyan versenyt is, amiben viszont igen – pontosabban, hogy a határait teljes mértékben lezáró ország képe miatt nem reális.) Éppen ezért a jogverseny sem indulhat el, vagy pontosabban a hatása csökken, ha nincsenek a mobilitás költségeit csökkentő nemzetközi befektetés-védelmi egyezmények, a legnagyobb kedvezmény elvének kimondó megállapodások, a külföldi befektetők és a célállamok között létrejött egyedi szerződések, az azokat is kikényszerítő választottbírósági rendszer is.

Ez a magasabb szintű jogrendszer persze nem csak elősegítheti, hanem korlátozhatja is a versenyt. Nem csak úgy teheti ezt, ha megengedi a tőkemozgás korlátozását. Korlátozhatja úgy is, ha ő kezd direkt módon harmonizálni. Megtiltja a károsnak ítélt versenyeszközöket. Mint a káros verseny modelljénél láttuk, ez nem feltétlenül korlátozza a tőkemozgást, viszont hasonló eredménnyel jár, mint a fegyverzetkorlátozás a fegyverkezési verseny esetében: az erőegyensúly ugyanolyan marad, viszont a felek egyesével is és összességében is kevesebb forrást használnak rá.²⁹

Kollíziós szabályok. A verseny iránya, várható egyensúlya, a versenyben az egyes jogrendszerekre ható ösztönzők talán elsősorban a kollíziós szabályoktól függenek. Lássuk erre a legegyszerűbb példát egy az elvárt gondosságot is figyelembe vevő termékfelelősség

---

²⁶ Ilyen modellt mutat be Osmundsen, P. – K.P. Hagen – G. Schjelderup: Internationally Mobile Firms and Tax Policy. *Journal of International Economics* 45 (1998) 97–113.

²⁷ E.A. O'Hara – LE. Ribstein: *The Law Market*. Oxford: Oxford University Press. 2009. 37-64. (innenről 2009a), E.A. O'Hara – LE. Ribstein: Rules and Institutions in Developing a Law market: View from the United States and Europe. *Tulane Law Review* 82 (2008) 2147-2180.

²⁸ Deakin S.: Legal Diversity and Regulatory Competition: Which Model for Europe? *European Law Journal* 12 (2006) 440-454

²⁹ Az ilyen fajta a végeredményt nem módosító, viszont a harcra sok erőforrást elpocsékoló versenyt a közgazdasági irodalom gyakran nevezi fegyverkezési versenynek. Ilyen néven jelenik ez meg az egészség-gazdaságtanban (lásd Baji Petra – Szalai Ákos: Verseny az egészségügyben. *Kormányzás, Közpénzügyek, Szabályozás* 2 (2007) 79-80, 89-90.)

kérdését. A teljesség érdekében legyen három érintett állam: a gyártó az egyik, a fogyasztó/károsult a másik polgára, a vásárlás viszont egy harmadik területén történt. (i) Ha a jog a vétkességet a gyártó hazai szabályai szerint ítéli meg, akkor egy a gyártók érdekeit kereső verseny alakul ki: vélhetően deregulációs licit. (Persze amennyiben a gyártó nemkívánatos, akkor fordítva: ez a szabály csak még inkább erősíti a kiutasító versenyt.) (ii) Ha az alkalmazandó jog a fogyasztó hazai joga, akkor a jogrendszerek vélhetően a minél könnyebben megítélhető, minél magasabb kártérítés felé mozdulnak majd el. A gyártók telephelyválasztására úgysem hatna a hazai szabályozás: csak annyiban érint az, amennyiben hazai fogyasztókkal áll kapcsolatban. Amennyiben ez (például egy nagyobb, elsősorban a világpiacra, exportra termelő vállalatnál) ennek aránya alacsony, akkor ez kevésbé hat a telephelyválasztásra. (Azt, hogy mi indítja el a fogyasztók kegyeiért folyó versenyt, a negyedik fejezetben látjuk majd.) (iii) Amennyiben az alkalmazandó jog a vásárlás helye szerinti jog, akkor – hiába gyengébb a vevők tájékozottsága – vélhetően közelebb kerülünk az optimális kockázatmegosztáshoz.³⁰ A gyártók ugyanis tudják, hogy melyik jogrendszerben milyen kártérítési kockázatokkal szembesülnek, ezért vélhetően jogrendszerenként eltérő árakat is szabnak – sőt, akár egyes helyeken be is szüntethetik a forgalmazást. A fogyasztókat túlzottan védő, a gyártókra túl sok kockázatot toló szabályozás túl magas árakat eredményez. Emiatt a fogyasztók (különösen a kockázatokat kevésbé jól felmérő fogyasztók), amennyiben tehetik inkább máshol, olcsóbban vásárolnak. A termelők érdeke sem érvényesülnek viszont oly mértékben, mint ha a gyártó joga szerint ítélnék meg az ügyeket: ebben az esetben ugyanis a jogrendszer nem hat a telephelyválasztásra, csak arra, hogy a terméket hol, illetve, hogy hol milyen áron forgalmazzák. Maga az áruforgalom megnyerése ugyan fontos lehet, de vélhetően kevésbé fontos a jogalkotók, jogalkalmazók számára, mint a telephely, a termelés megnyerése.³¹

II. Horizontális verseny: jogválasztás

A jogverseny előbb tárgyalt modelljei azt feltételezik, hogy az adott jogrendszer csak akkor választható, ha az azt igénybe venni kívánó polgár vagy tőke ott valóban meg is jelenik, belföldivé válik. Igaz lehet ez (legalábbis elvileg) az adójogra, vagy a környezetvédelmi, munkavédelmi szabályozásra. Ugyanakkor ismert a jogverseny másik problémája is: a fórumválasztás, illetve a jogválasztás is. Ebben az esetben a jogválasztást tágabban értelmezzük, mint a nemzetközi magánjog: nem csak arról van szó, hogy szerződésben köti ki valaki az alkalmazandó jogot, hanem minden olyan esetről, amikor valaki külföldi jogot választhat, pontosabban fizikai költözés nélkül elérheti, hogy valamilyen ügyére ne a hazai jog vonatkozzon. Köthet szerződést más nemzet joga szerint akkor is, ha nem annak polgára. Létrehozhat vállalatot más ország joga szerint is. Az ilyen módon megkötött szerződések, az

---

³⁰ Optimális kockázatmegosztás alatt értem azt, hogy mindkét fél azt a kockázatot viselje amit ő ismer jobban, amit ő háríthat el jobban, illetve amely neki kisebb terhet jelent (például mivel biztosítást köthet ellene). Az optimális kockázatmegosztás része az is, hogy a gyártóval szemben olyan biztonsági elvárásokat érvényesítsünk, amelyet az akkor alkalmazna, ha saját magának okozott hasonló kár fenyegetné.)Az optimális kockázatmegosztásról lásd: Szalai Ákos: *A magyar szerződési jog gazdasági elemzése*. Széchenyi István Szakkollégium – L'Harmattan, Budapest, 2013. 53-54, 123-126.)

³¹ O'Hara – Ribstein (2009a) 19-20. McConnell Michael W.: A Choice-of-Law Approach to Products-Liability Reform. *Proceedings of the Academy of Political Science* 37 (1988) 90-101

ilyen módon létrehozott vállalatok kapcsán felmerülő jogvitákat pedig (elvileg) akár a saját telephelyünkön is, a hazai bíróság előtt is lefolyathatjuk. Ez a jogválasztás modellje.³²

Mielőtt azonban ennek elemzéséhez kezdenénk, ki kell emelni: a további modellek nem teljes modellek. A továbbiakban a *telephelyválasztási modellhez képest* mutatjuk be az eltéréseket. A kérdés: amennyiben egy jogverseny nem azért zajlik, hogy az erőforrás hol települjön le – telephelytől függetlenül indul meg a verseny –, akkor a verseny végeredménye *mennyiben tér el* az első fejezetben látottaktól?

Minimális váltási költség – erős innovációs verseny. Az ilyen szabályozási területeken a jogok versenye gyakorlatilag minimális váltási költség mellett működik. Természetesen fontos az, hogy az adott jogban magát kiismerő szakértővel bírjunk (ez vélhetően drágább, mint a hazai jog szerint eljárni), de az ilyen jogváltás költsége természetesen lényegesen alacsonyabb, mint ha fizikailag is mozgatni kéne a jogalanyt. Az előző fejezetben látott modellek értelmében ezeken a jogterületeken lényegesen élesebb versenyt, sokkal erősebb innovációs nyomást várhatunk.

Fórumválasztás. Míg a felek kölcsönös megegyezésén alapuló jogválasztás a nemzetközi magánjogban, és az elméleti irodalomban³³ általában támogatott, addig a fórumválasztás nem az. A szabad fórumválasztás kritikája épp a jogok közötti verseny irodalmából jön, a káros verseny modelljére épül. Mivel fórumválasztás esetén a felperes egyedül dönt, így a jogrendszerek az ő megnyerésükre fognak koncentrálni, nekik minél kedvezőbb feltételeket teremtsenek. (Persze, csak akkor, ha az adott ügy az adott jogrendszer számára valamiért vonzó. Ugyanígy elképzelhető kiutasító verseny is, amennyiben olyan ügyek megjelenése fenyegetne, amellyel a jogrendszer nem akar foglalkozni.)

Ugyanakkor le kell szögezni: a fő különbség a jog- és a fórumválasztás között nem az, hogy *ex ante* vagy *ex post* történik, hanem, hogy az érintettek hozzájárulásával történik-e. Éppen ezért bár előzetesen történik, de mivel az érintettek hozzájárulása megkérdőjelezhető, ezért az irodalom a fogyasztói szerződések jó részénél a szerződésben szereplő kitételekkel, az előzetes

---

³² Az irodalomban megjelenik

- a nemjegyzett vállalként működő [unincorporated] cégek szabályozásában (Kobayashi, Bruce H. – Larry E. Ribstein: Jurisdictional Competition for Limited Liability Companies. University of Illinois Law & Economics Research Paper No. LE09-017 (2009), <http://ssrn.com/abstract=1431989>),
- a biztosítások szabályozásában (Butler, Henry N. – Larry E. Ribstein: The Single-License Solution, 31 *Regulation* (2008) 36-42.)
- a munkajogban (Kobayashi, Bruce H. – Larry E. Ribstein: Privacy and Firms, 79 *Denver University Law Review* (2002) 526-531.
- a házasságkötés szabályozásában és a családjogban (Buckley, Francis H. – Larry E. Ribstein: Calling a Truce in the Marriage Wars, *University of Illinois Law Review* (2001) 561-610.), vagy épp a dologi jogban – különösen a trust-ok szabályozásában (Bell, Abraham – Gideon Parchomovsky: Of Property and Federalism, 115 *Yale Law Journal* (2005) 72-115.; Sitkoff, Robert H. – Max Schanzbach: Jurisdictional Competition for Trust Funds: An Empirical Analysis of Perpetuities and Taxes, 115 *Yale Law Journal* (2005) 356-437) folyó verseny.

Erin A. O’Hara és Larry E. Ribstein 2009-es könyvükben az Egyesült Államok gyakorlatát elemezve, a választottbíráskodást, a társasági jogot, a fogyasztói szerződéseket, a házasságot és a tulajdonjogot emelte ki mint olyan területet, ahol a jogválasztás fontos szerepet játszik, ahol a jogok versenye éles. Lásd E.A. O’Hara – Ribstein (2009a)

³³ Például O’Hara – Ribstein (2009a), O’Hara, Erin A. – Larry E. Ribstein: Conflicts of Law and Choice of Law University of Illinois Colleges of Law Law & Economics Research Paper Series LE09-30 (2009) (innen 2009b) 8-11.

választás (legyen szó akár jogválasztásról, akár fórumválasztásról) szemben is szkeptikus. Ezzel szemben, amennyiben ex post, de a felek közös megegyezésével történik a fórumválasztás, akkor például O'Hara és Ribstein az irodalom ennek kikényszerítését kifejezetten támogatja.³⁴

Nemzeti jogok diszpozitívává válása. Más megközelítésben: ezzel a nemzeti jog, még annak elvileg kógens szabályai is diszpozitívává válnak, a jogalanyok (viszonylag alacsony költséggel) kiléphetnek alóla. Pontosabban: a különböző jogok egyes elemei szabadon variálhatóak. Szemezgethetünk közöttük; az egyik szerint lehet, hogy az egyik, a másik szerint a másik jog alá vethetjük magunkat: nem kell elköltözni Nagy-Britanniába, Ciprusba, vagy Svájcba ahhoz, hogy a magyar helyett a brit, ciprusi, vagy svájci cégjogi vagy szerződési jogi szabályok vonatkozzanak ránk. Amennyiben az adott jog szerinti eljárást pedig a hazai hatóság előtt is lefolytathatjuk, akkor a mobilitási, jogváltási költségek még alacsonyabbak lesznek.

Speciális formája ennek a diszpozitivitásnak az, amikor ugyan az adott jogalany nem egy másik nemzeti jog kedvéért hagyja el a saját nemzeti jogát. Választhatja ugyanis a saját, vagy más állam joga helyett valamilyen helyi, iparági, vallási szokást, jogot is. Kereshet olyan fórumot vitás ügyei eldöntésére, amely ez alapján dönt. Gondolhatunk itt a különböző választottbíróóságokra (amelyek nem pontosan ugyanolyan döntéseket hoznak, mint amilyeneket adott ügyben az állami bíróság hozna), gondolhatunk itt a különböző önszabályozási formákra (igaz ezeket sokszor a hivatalos bíróságok is elismerik speciális jogforrásnak), gondolhatunk itt a Nyugat-Európában is megjelenő a muszlim közösség ügyeiben az iszlám jog szerint ítélező iszlám bíróságokra.

Intézményi környezet. A jogválasztás lehetősége természetesen ismét attól függ, hogy milyen szabályokhoz alkalmazkodnak az egymással versengő jogrendek. Például amennyiben a székhely elve szerint ítélik meg a vállalatokat és nem a telephely elve szerint, akkor ilyen jogválasztás már nem lesz lehetséges, csak telephely-, pontosabb székhelyválasztás. Például, ha újra és újra kell engedélyezni egyes gyógyszereket, élelmiszereket, ha új nemzeti jog alá tartozó piacra akar valaki belépni, és nem fogadják el azt, hogy egy jog azt már forgalmazásra alkalmasnak találta, akkor ilyen jogválasztás már nem lesz lehetséges. Ha a hazai jog nem ismeri el, nem kényszeríti ki más jogrendszerek bíróságainak döntéseit, akkor ez a jogválasztás ismét nehezebb lesz. Ha a hazai bíróságok nem hajlandóak (vagy tegyük hozzá: nem képesek) a hazain kívül más jogot alkalmazni, akkor a jogválasztást az szintén korlátozza – hiszen nem elég csak a jogot megválasztani, hanem azzal együtt a jogviták rendezését is az adott országba kell vinni.

Miért (és mely jogterületeken) engednek a nemzeti jogok ilyen jogválasztást? Az első érv természetesen a kölcsönösségé: ha valaki azt akarja, hogy az ő joga választható legyen, akkor általában neki is fel kell ajánlania, hogy más jogokat válasszanak a nála lakók.³⁵ Megjelenhet

---

³⁴ O'Hara – Ribstein (2009a) 20. Ribstein, Larry E.: Choosing Law by Contract. 18 *Journal of Corporation Law* (1993) 245-300.

³⁵ A University of Missouri Contracting and Organizations Research Institute adatbázisa alapján O'Hara és Ribstein például kimutatja, hogy az Egyesült Államokban a szerződésekben szereplő jogválasztási klauzulákra leggyakrabban kijelölt tagállamok azok, amelyek a leginkább engedik a jogválasztást. O'Hara – Ribstein (2009a) 82.

Persze tegyük hozzá: erre nem csak a kölcsönösség nyújt magyarázatot, hanem éppen az innovációs verseny is. Azok az államok, amelyek a leginkább engedik (legkevésbé korlátozzák) a jogválasztást, egyben a legnagyobb versenynek is teszik ki magukat. Ez az éles verseny pedig kikényszeríti az innovációt – nem csak a külső szereplők vonzása, hanem a hazaiak megtartása miatt is.

ez a kölcsönösség szerződéses kötelezettségként, vagy éppen a felsőbb szintű jog, az abból fakadó kényszerek képében is – például, ha minden helyi, nemzeti jog számára előírja a kölcsönös elfogadást. Sokszor azonban e nélkül is megengedik azt. Például azért, mert ezzel a telephely- és a jogválasztást szét lehet választani, és épp a jogválasztással védik magukat az egyes kormányzatok a telephelyválasztásban jelentkező versenytől.³⁶ A neki fontos erőforrásoknak inentől nem csak azt ajánlhatják, hogy neki megfelelő nemzeti jogot alkotják majd (ez volt az I. fejezet modellje), hanem azt is, hogy ezt sok helyen választhatóvá, diszpozitívva teszi. Mint láttuk, kisebb a telephelyváltási ösztönző, ha adott helyről más jog is elérhető. És ezen a ponton az, hogy mely országok mely pontokon engedik meg más jog választását, ugyanúgy a jogok közötti verseny része lehet, mint a hazai jog bármilyen más elemében folyó verseny: amely jogrendszer több választási lehetőséget ad, az vonzóbb lehet.

Lássunk erre egy egyszerű példát! Tegyük fel, hogy az a kérdés, hogy egy hazai vállalat más jog szerint kötött szerződésai kikényszeríthető-e. Amennyiben a válasz nem (például, a külföldi bíróság adott ügyben hozott döntése sem lesz kikényszeríthető), akkor két lehetőség marad: vagy állandóan fejlesztjük a szerződési jogot, úgy, hogy a cégeknek még megérje helyben maradni, vagy – ha a hazai szerződési jog már akadályozza a működésüket – el fognak menni (és vélhetően külföldiként az új hazai joguk szerint kötik majd meg a szerződéseiket).³⁷ Amennyiben azonban megengedjük a jogválasztást, akkor ilyen állandó jogfejlesztés nélkül is elérhető lesz az ő számukra a legfejlettebb megoldás: egyszerűen azt a jogot választják. Az Egyesült Államok példája jól mutatja ennek hatásait: kialakulnak egyes jogterületeken „piacvezető” jogrendszerek, más tagállamok polgárai is ezeket választják – a többi tagállam pedig élvezheti, hogy nem kell a jogrendszerét folyamatosan az adott szektor folyamatosan változó igényeihez szabni.³⁸

A kógencia paradoxona. Felmerül természetesen a kérdés, hogy ha egyszer a nemzeti jog választhatóvá válik, sőt a verseny a választási lehetőséget is jutalmazza, akkor miért nem úgy reagálnak erre, hogy a hazai jog kógens (de a jogválasztással megkerülhető) elemeit teszik diszpozitívúvá. Például, mi értelme kógens előírásokat írni a társasági jogba, ha utána megengedjük, hogy valaki más jog szerint alapítson vállalatot? A válasz épp a jogversenyben rejlik: a jogversenyben előnybe kerülhet, aki a megfelelő szabályokat kógens és nem diszpozitív formában kínálja.

Mindenekelőtt: a kógens szabályok kiszámíthatóbbá teszik a bírósági ítélezést. Tegyük fel, hogy választhatunk aközött, hogy a hazai jog szerint szerződünk, amely csak diszpozitív szabályokat ad (amiktől el akarunk térni), vagy van egy másik jogrendszer szerint, ahol megtaláljuk azokat a szabályokat, amiket beleírnánk a szerződésbe, de ott ezek kógens szabályok. Utóbbi választása esetén a kialakult, megismerhető joggyakorlatot is megkapjuk. Szemben azzal, hogy a hazai jog szerinti vita esetén ki leszünk szolgáltatva a bíróságok nehezebben megjósolható jogértelmezésének. Az Egyesült Államokban a delaware-i társasági jog sikerét részben ezzel, a kiszámítható, megismerhető, részletes joggyakorlattal magyarázza

---

³⁶ Lásd O’Hara – Ribstein (2009a) 65-84. O’Hara O’Connor E.A – S.D. Franck: Foreign Investments and the Market for Law. *University of Illinois Law Review* (2014) 1615-1616.

³⁷ Ha a kérdés csak az, hogy a helyi bíróság is elbírálja a jogesetet, vagy csak külföldi, a választott jog szerinti bíróságon lehet eljárni, akkor is megvan ez a hatás – csak gyengébb az emiatti elvándorlási ösztönző.

³⁸ Ilyen piacvezető jog az Egyesült Államokban például a társasági jogban a delawarei, a szerződési jogban a new yorki, a hitelkártya-szerződések terén a dél-dakotai, a biztosítási jogban a connecticuti. Lásd O’Hara – Ribstein (2009a) 77-78.

az irodalom – esetleg a szabadabb, a menedzsmentet jobban védő más tagállami jogrendszerekkel szemben is.³⁹

Másrészt, ha valaki adott jogügyletét valamilyen jog alá viszi, akkor annak későbbi változásai is vonatkozni fognak rá. Az irodalomban ez elsősorban negatív formában jelenik meg: olyan jogot választanak, amelynél a legkevésbé tartanak ilyen, számukra káros változástól.⁴⁰ De megjelenik pozitív formában is. Jól ismert példája ennek a társasági jog, ahol a kollektív cselekvési problémák miatt éppen a kógens jogtól várható a társaság működésének „karban tartása”, vagyis, hogy változzon, amennyiben a külvilág változása ezt megköveteli. A kollektív cselekvés problémája, a potyázás különösen nagy társaságok esetén lehet égető probléma. Elképzelhető, hogy egyik tag sem fogja a szervezet átalakítását kezdeményezni, amikor ez szükséges lenne, hanem mindenki a másokra várna. Vállalja más az utánajárását, a megoldás megtalálásának, a keresztülvitelének a gondjait. Ha azonban a kógens szabály változik, akkor a szervezetnek is változnia kell. És épp a jogválasztás szabadsága rákényszerítheti a jogalkotókat erre az állandó „karbantartásra” – amire a vállalat tagjai nem vállalkoznának. Ugyanis, ha a jogalkotók nem változtatnak, amikor kell, nem tartanak lépést a világgal, akkor lemaradnak a versenyben, a vállalatokat nem náluk alapítják, a korábbiakat átvihetik más jog alá.

Szabályozás-kereslet. A kógencia-paradoxon már utal arra, hogy a jogválasztásban megjelenő verseny nem feltétlenül deregulációs licit. Sőt, megjelenik itt is az előző fejezetben látott szabályozás-kereslet is. Az egyik legismertebb példa erre az, hogy maguk a vállalatok szívesen regisztrálják magukat az NYSE-n (a new yorki tőzsdén), ahol roppant magas információs követelményeket állítanak velük szemben. Ennek nem az az oka, hogy ott akarnak részvényt kibocsátani – sok olyan cég is regisztrálja magát ott, amely nem is akar ott részvényt kibocsátani. Kifejezetten éppen azért választják ezt, mert szigorúak az előírásai, és üzletfeleik szemében ugyanis épp ez bizonyítja a megbízhatóságukat. A NYSE-n jegyzett cégekbe vetett nagyobb bizalom az a hozam, amely miatt hajlandóak megfizetni a magasabb teljesítési költséget is.⁴¹

III. Vertikális verseny

Amikor a horizontális verseny modelljeiben megjelenik egy magasabb szintű jogalkotó, akkor általában a verseny intézményi környezetét megalkotó szuperszabályozó szerepét tölti be. Ő kényszeríti ki a versenyt, a szabadkereskedelmet azon keresztül, hogy az áruk, a szolgáltatások, a tőke, a munkaerő mozgását akadályozó protekcionista helyi jogintézmények alkalmazását tiltja. Ő az, aki korlátozza is a káros versenyt, például az ennek eredményeként

---

³⁹ Lásd Bebchuk L. – A. Cohen – A. Ferrell: Does Evidence Favor State Competition in Corporate Law? *California Law Review* 90 (2002) 1775-1821

A menedzsment szerepe itt azért fontos, mert Delaware sikereit sokan (például Deakin vagy Stephen Bainbridge) azzal magyarázzák, hogy az egy kifejezetten menedzserbarát, az ő felelősségüket, tagok általi elszámoltathatóságukat korlátozó jog. Márpedig a társaságok kapcsán a legfontosabb döntéseket, így gyakran már a bejegyzéssel, alakítással, átalakítással, jogválasztással kapcsolatos döntéseket is ők hozzák. Deakin i.m. Stephen M. Bainbridge: *Corporate Law*. 2nd ed. New York: Foundation Press 2008. 9-10.

⁴⁰ O'Hara – Ribstein (2009a) 28.

⁴¹ O'Hara – Ribstein (2009a) 29-30, Coffee, John: The future as history: the prospects for global convergence in corporate governance and its implications. *Northwestern University Law Review* 93 (1999) 641-708

kialakuló megoldások (mondjuk túl alacsony adók) tiltásával, vagy olyan minimális szabályozási elvárások megfogalmazásával, amelyek alá (hiába szeretnének) az egymással versengő helyi jogok nem mehetnek.

Azt, hogy ez a szuperszabályozó milyen célokat követhet, és milyen eszközökkel élhet, legjobban talán Deakin fogalmi rendszerében érthetjük meg. Ő elvlasztja a lábbal szavazás rendszerén alapuló, de a káros verseny ellen szabályokkal védekező *versengő föderalizmust*, és az ún. *reflexív harmonizáció* – általa kidolgozott – modelljét. Utóbbi lényege az innovációs verseny erősítése; az intézményrendszer célja az innováció ösztönzése. Ez pedig éppen ellentétes a versengő föderalizmus harmonizációhoz vezető eredményével. Míg a versengő föderalizmus a harmonizációhoz vezet – vagy azért, mert azt a szuperszabályozó, a káros verseny megelőzése érdekében előírja, vagy azért, mert azt indirekt módon maga a verseny kényszeríti ki –, addig a reflexív harmonizáció célja éppen az, hogy fenntartsa a jogrendszerek közötti különbséget. Ez biztosítja az innovációt, és azt hogy tanulhassanak egymástól. Ő ebben látja a fő különbséget az Egyesült Államok föderális struktúrája (amelyet a versengő föderalizmus mintapéldájaként kezel) és az Európai Unió szabályozási reflexív harmonizáción nyugvó technikái között.⁴²

A felsőbb szint azonban nem csak szuperszabályozóként léphet a rendszerbe, hanem maga is résztvevője lehet a versenynek. Két klasszikus mintát ismerünk erre: a jogválasztást és a kizorítást.

Jogválasztás. Jogválasztás nem csak különböző helyi jogok között állhat fenn. Bizonyos esetekben előfordul, hogy különböző szintű kormányzatok állítanak egymással versengő jogintézményeket. Ebben az értelemben a két jogintézmény (bár az alkotóik között van valamiféle hierarchia) egymás ugyanolyan versenytársa lesz, mint amikor két szomszédos kormányzat hoz létre egymással versengő jogi formát.

Az irodalomban az egyik leggyakrabban elemzett vertikális verseny az európai társasági jog modellje, ahol vállalatokat nem csak különböző nemzeti jogok, hanem az uniós jog alapján is létre lehet hozni – például mint európai részvénytársaságot.⁴³ De hasonló példa lehet az, ha adott ügyet föderális és nemzeti bíróságok, választottbíróságok előtt is meg lehet tárgyalni. Amennyiben az eljárásrendjük, esetleg a jogértelmezésük, vagy akár az alkalmazott jog is eltér, akkor itt nyilvánvalóan versenytársává válik egymásnak a két különböző szintű jogrendszer. (Hasonló ez ahhoz, amit az előbb láttunk: amikor a nemzeti jog helyett valaki egy kisebb közösség szokásjogának, vagy vallási törvényeinek veti alá magát – csak ott a nemzeti jog nem a fölötté, hanem az alatta levő jogokkal versengett.)⁴⁴

Kizorítási hatás. A többszintű szabályozás akkor is versenyt generál, ha annak intézményei nem is ilyen direkt formában alternatívái egymásnak. Verseny jelentkezhet akkor is, ha a különböző szintű jogok között a feladatelhatárolás egyértelmű és átfedésmentes. Ekkor a

---

⁴² Deakin i.m.

⁴³ Az európai társasági jogban jelentkező vertikális verseny elemzéséért lásd például Eckardt M. – W. Kerber: Horizontal and Vertical Regulatory Competition in EU Company Law: The Case of the European Private Company (SPE) *Andrássy Working Paper Series No.28* (2013).

⁴⁴ Például az Egyesült Államokban bizonyos összeghatár fölött, amennyiben a szerződést több tagállam polgára kötötte, akkor ex post választhatják a föderális bíróságot is. De ugyanilyen kérdés az is, amikor már a szerződés megkötésekor kikötik, hogy valamely nemzetközi intézmény bíróságát, választott bíróságát jelölik ki fórum – miközben elvileg a nemzeti bíróság, vagy az adott nemzet jogát alkalmazó választott bíróság is lehetne az.

verseny abban jelentkezik, hogy az alsóbb vagy a felsőbb szintű joghoz sorolt eszközzel szabályozzuk, adóztassuk-e inkább az adóalanyt. Vegyük csak az adózás és a telephelyválasztás példáját: az adminisztrációs eltéréseket leszámítva az adóalany számára mindegy, hogy egyik vagy másik kormányzati szintnek fizet-e egy forint adót. Viszont az, hogy összesen mennyi adót fizet, az befolyásolhatja a telephelyválasztását. Ha a magasabb szintű kormány adója nő, akkor ez kiszorítja az alsóbb szintűt: ha az emelésre az nem reagál, arra válaszul nem csökkent a maga adóját, akkor nő az adóteher, nő az esélye, hogy az erőforrás telephelyet vált. Természetesen ugyanez igaz a szabályozásra is: ha a magasabb szintű jognak juttatott szabályozási területen az elvárások szigorodnak, nő a teljesítési költség, akkor az alsóbb szinten ezt a szabályozások enyhítésével kompenzálni kell, ha nem akarják növelni az elvándorlás veszélyét.⁴⁵

IV. Mobilitás nélküli verseny: tiltakozás kilépés nélkül

Albert Hirschman klasszikus írása⁴⁶ szerint egy partnerével elégedetlen fél két dolgot tehet, vagy tiltakozik nála vagy elhagyja, elmegy máshova. Az eddigi modelljeink, a telephelyválasztással, vagy a jogválasztással a második formát vizsgálták: az elégedetlenek elhagyják az adott jogrendszert, keresnek jobbat. Ugyanakkor létezik a versenynek olyan formája is, amikor kilépésre sincs szükség. Ha van összehasonlítási alap, akkor ebből is kialakulhat az irodalomban *területi vagy összehasonlító versenyként* [yardstick competition] ismert forma. Ez lábbal szavazás nélkül is komoly innovációs versenyt generálhat.

Ez a verseny két feltételezésen nyugszik: (i) a jogrendszer megpróbálja elkerülni, hogy a helyi lakosok, a helyi tőke elégedetlenek legyenek, tiltakozás induljon, (ii) a tiltakozás ereje függ attól, hogy a jogrendszer másokhoz képest milyen teljesítményt nyújt. Minél rosszabb a relatív teljesítmény, annál erősebb az elégedetlenség, tiltakozás. Ha például a teljesítményét azon mérik, hogy milyen hamar vezetik be az Eurót, megelőzik a szomszédok, akkor az a hazai megítélést rontja, nő a tiltakozás. A probléma természetesen az, hogy mivel mérjük a jogrendszer teljesítményét. Másrészt kérdés a teljesítmény és a tiltakozás viszonya is.

A jogrendszer teljesítménye: specifikus tiltakozás. Fent, már az eredeti Tiebout-modellnél is láttuk, hogy ugyanarra a közjóság-kínálatra a különböző csoportok másképp reagálnak. A jogrendszernek tehát itt is választania kell, hogy mely csoportokat tekinti fontosnak – a teljesítményt tehát azon mérhetjük, hogy ezek a kivételezett csoportok megkapják-e, mikor, milyen minőségben, mekkora mennyiségben a nekik fontos közjóságokat. (Arra a kérdésre, hogy kik a fontos csoportok mindjárt visszatérünk.)

Információs probléma. A rossz relatív teljesítményből még önmagában nem következik, hogy tiltakozás indul. Nem biztos, hogy az érintettek tudnak a rossz teljesítményről. És ha tudnak is, akkor is kérdés, hogy komoly tiltakozásba fognak-e, összefognak-e. Az első kérdés az információszerzésé: honnan tudja meg az adott csoport, hogy milyen a jogrendszer relatív teljesítménye, hogy a többi helyen milyen közjóságokhoz juthatna. Szemben a kivonulással, amikor azért gyűjt valaki információt a máshol elérhető megoldásokról, hogy ő maga a számára jogot válassza, vagy oda költözzön, addig a hozam most csak az, hogy tiltakozni kezdhet. Azonban ha ez sikeres, akkor nem csak ő, hanem a csoport többi tagja is megkapja a

---

⁴⁵ A kiszorítási verseny elemzéséért lásd Keen, M. : Vertical Tax Externalities in the Theory of Fiscal Federalism, *International Monetary Fund*, WP/97/173, 1997

⁴⁶ Hirschman A.O.: *Kivonulás, tiltakozás, hűség*. Osiris Kiadó, 1995

jobb közjóságot. Vagyis ismét potyázás veszélye fenyeget. Ezt a nemzetközi szervezetek, vagy maga a kormányzat próbálhatja csökkenteni – ők is nyújthatnak információkat, kormányközi összehasonlításokat. Csakhogy ezek nem biztos, hogy azokat az eredményeket vetik össze, amelyek valóban fontosak az adott csoport számára – lehet, hogy csak azokat, amelyek az információgyűjtők szerint fontosak, amelyek az ő érdekeiket szolgálják.

A potenciális tiltakozók információhoz jutását azonban befolyásolja mások kilépése is. Amikor a kivonulók elhagyják az adott közösséget, akkor ezzel információt is adnak a maradóknak arról, hogy a versenyben a hazai jog lemarad. Pontosabban arról, hogy a hozzájuk hasonlóak számára van jobb közjóságszintek, szabályozástechnikailag hatékonyabb jogrendszer. Ez a kilépés direkt és azonnali információs hatása. Ez az információs hatás azonban egyszerei: ha egy csoport kilépett, akkor a következő időpontban ő már nem gyűjt információt, nem juttatja azt el a többiekhez.⁴⁷ Másrészt viszont létezik egy másik információs hatás is, amit indirekt információadásnak nevezhetünk. Ez arra épül, hogy a kilépők befolyásolják a helyben maradók helyzetét. Például a kilépéstől erősen érintettek⁴⁸ azok, akik az áttelepülő tőke miatt veszítik el a munkájukat, vagy a kivándorlók miatt nem találnak megfelelő munkaeőt ezen az úton indirekten módon (külön információgyűjtés nélkül is) komoly információhoz jutnak a helyi jogrendszer működési problémáiról, lemaradásáról. (Más kérdés, hogy azt kevésbé könnyen azonosítják, hogy a problémákat mennyire a jogrendszer elmaradása, és mennyiben más közjóságok gyengése okozza. A direkt információs hatás erősebb.)

Csoportszervezési probléma. A másik kérdés: az informált elégedetlenek valóban tiltakozni fognak-e. A tiltakozás megszervezése ugyanígy a potyázásnak kitett helyzet. Szembekerülünk a csoportszervezés problémájával. Sikeres tiltakozás is közjóság: azok költségén (esetleg azok veszélybe sorolása árán), akik a tiltakozásban részt vesznek, a csendben maradók (a kockázatkerülők) számára is javítja a közjóság minőségét. A tiltakozás ereje tehát attól függ, hogy ezt a csoportszervezési, kollektív cselekvési problémát melyik csoport tudja leküzdeni.

Ezzel vissza is juthatunk az előbb meg nem válaszolt kérdéshez: kik lesznek a kormányzat számára fontos csoportok. Vélhetően azok, akik tiltakozásától és információhoz jutásától jobban kell tartani.⁴⁹

V. A közösségi döntések kritikája: politikusi önértékek szerepe

A szövegben eddig nem nagyon volt valódi alany. Arról beszéltünk, hogy a kormányzatnak, vagy a jogrendszernek, vagy éppen a felsőbb szintű szuperszabályozónak mi fontos. Kíváncsi és nemkíváncsi erőforrásokról beszéltünk. A társadalomtudományi modellekben azonban az ilyen elvont, összetett alanyoktól szerencsés tartózkodni. Emberek, az ő csoportjaik cselekszenek. Amikor a jogrendszer változik, akkor a kormányzatban helyet foglaló, a jogalkotásban, a jogalkalmazásban szerepet vállaló csoportok véleménye, tettei, akarata változik. Amikor egy erőforrás kíváncsi (vagy nem), akkor a döntéshozók szemében az.

---

⁴⁷ Erre mutat be egy modellt E.L. Glaeser – A. Shleifer: The Curley Effect: The Economics of Shaping the Electorate. *The Journal of Law, Economics, and Organization* 21 (2005) 1-19.

⁴⁸ O'Hara – Ribstein (2009a) 30.

⁴⁹ A tiltakozás, az információszerzés és a csoportszervezés problémájáról részletesebben Szalai Á: Miért korlátozzák az országok a szuverenitásukat? (Joggazdaságtani és közösségi döntések elméletén nyugvó magyarázatok) *MTA Law Working Paper* 2014/54.

Az eddigi elemzések implicit módon majd mindig abból indultak ki, hogy ezek a döntéshozó emberek, csoportok a helyi polgárok, a helyi tőke jólétét, boldogságát, hasznosságát, hozamát akarják növelni. A területi verseny modelljében azonban megjelent egy új elem: a kormányzat, az abban meghatározó szerepet betöltő emberek számára nem a helyi közösség a fontos, hanem azok a csoportok, akik tiltakozásától jobban kell tartani. Megfordítva: a tiltakozásra kevésbé képes csoportok inkább elkerülik a figyelmüket. Ez a közösségi döntések elméletének egyik alapvető állítása: a döntéshozók nem feltétlenül önzetlenek, nem feltétlenül a helyi közösség javát keresik (esetleg nem is lehet azt meghatározni), hanem saját, személyes érdekeik (újraválasztási esélyeik, hivatalban maradásuk esélye, a későbbi karrier-, jövedelmi lehetőségeik) is erőteljesen befolyásolják a döntéseiket. Ez a közösségi döntési modell a versenymodellt is más megvilágításba helyezi. Módosítja egyrészt a pozitív modellt: megváltozik az, hogy mit várhatunk a jogversenytől – hova vezet az. És módosítja a jogverseny értékelését (a normatív elemzést) is – ez az ún. Leviatán-hipotézis. Végezetül a közösségi döntések modellje segít meghatározni azt is, ami eddig teljesen nyitott volt: kiket tekint kívánatos, és kiket „kiutasítandó”, nemkívánatos csoportnak a döntéshozó.

Pozitív modell. Megváltozhat a jogrendszer magatartása, ha annak irányítói a saját hasznukat és nem a közösség érdekeit állítják a középpontba. Lássunk egyetlen példát erre!⁵⁰ Tegyük fel, hogy van viszonylag könnyen és kevésbé könnyen mozgó kívánatos erőforrás. Mint láttuk, a káros verseny modellek azt állítják, hogy a verseny az előbbiért folyik majd. Például a keresztfinanszírozási verseny modellje szerint, könnyen lehet, hogy ennek a versenynek, a mobilabbak számára vonzó közjóságok a költségeit a kevésbé mobil erőforrások teremtik majd elő. A közösségi döntések modellje megmutatja, hogy közel sem biztos, hogy az önérdékkövető kormányzat erős harcba fog kezdeni a mobilabbakért – sőt lehet, hogy kifejezetten a kevésbé mobilakra koncentrál. A mobil erőforrások léte ugyanis (mint a tiltakozás elemzésekor láttuk) csökkentti a nem mobil erőforrások információs problémáját. Csakhogy ez az információs hatás a politikusi, bürokrata önérdék szempontjából már nem biztos, hogy üdvözlendő. Minél nagyobb a mobilabb erőforrások aránya, a kormányzat, a bürokrácia, a jogalkotók, a jogalkalmazók annál erősebb versenyhelyzetben vannak.

Leviatán-hipotézis. A Leviatán-hipotézis a közösségi döntések elmélete egyik fő állítása: mivel a politikusok, bürokraták alapvetően a saját érdekeiket követik, ezért a kelletnél nagyobb hatalmat, több forrást biztosítanak az államnak – amely fölött, ugye ők rendelkezhetnek. Főlegesen sok szabályt alkotnak, amely a hatalmukat biztosítja, és túl sok adót vetnek ki, amely pedig az általuk kezelt anyagi forrásokat növeli. Amikor a káros verseny modellje azt látja, hogy a vonzó erőforrások megszerzése érdekében az adószint, a szabályozás *túlzottan* csökkennie kell, akkor a Leviatán-modell szerint csak az történik, hogy a túl nagyra növekvő szörnyet legalább valami korlátozza. A verseny a kormányzat, az állam túlzott hatalmának lebontását (is) szolgálja.⁵¹

---

⁵⁰ A példa alapja: Biglaiser, G. – C. Mezzetti: Politicians' decision making with re-election concerns. *Journal of Public Economics* 66 (1997) 425– 447.

⁵¹ Fordítottjára mutat be egy modellt Mike Károly: az unión belül a nemzetek közötti verseny korlátozza a politikusok, a bürokraták hatalmát, ezért maguk a nemzetállami vezetők egyes csoportjai lehetnek érdekeltek olyan uniós jogszabályok megalkotásában, amely korlátozz közöttük a verseny – versenyjogi hasonlattal: kartell hoz létre, amely minden kartelltag, minden nemzetállami bürokrácia számára nagyobb hozamot (nagyobb hatalmat) biztosít, mint amit egy versenyben el lehetne érni. Mike K.: Kivonulás, tiltakozás és hőség az Európai Unióban. A specifikus beruházások jelentősége. *Századvég* 4 (2008) 79–117.

Más megközelítésben, a jogok közötti verseny korlátozza az újraelosztási politikát is. Azon a csoportok, amelyek lobbijereje gyenge jogverseny – különösen telephely-, lakhelyváltás hiányában – ki lenne téve annak, hogy a kormányzat az adóterheket, a szabályozás miatti terheket (a teljesítési költségeket) elsősorban rá terheli. A kilépés elvi lehetősége azonban ezt a túlterhelést is megakadályozza: adott ponton annak tagjai dönthetnek a váltás mellett, gyakorlatilag a kivonulással védve meg magukat a túlzott terhektől.

Célok, kívánatos csoportok. Az eddig modellek arra épület, hogy vannak olyan erőforrások, amelyeket a jogrendszer (most látjuk: a jogalkotók, a jogalkalmazók) kívánatosnak, vagy éppen kizárandónak, elüldözendőnek tartanak. De melyek ezek az erőforrások, mely csoportok tartoznak az egyik és a másik körbe – és miért? A közösségi döntések modellje elsősorban abban látja a magyarázatot, hogy milyen erős lobbizás szerveződik meg az adott erőforrás érdekében. A csoportszervezés viszont mint az előbb láttuk nem problémamentes. Nagyobb valószínűséggel lobbizik egy olyan csoport, amely kisebb, épp ezért az egyes tagokra nagyobb haszon jut, és az egyes tagok potyázása is jobban érezhető, eleve jobban szervezett (például szakmai szervezetei eleve adottak). O'Hara és Ribstein a jogverseny modelljét éppen arra építi, hogy ilyen csoport a jogászoké. Ők erősen érdekeltek abban, hogy az ő jogrendszerüket válasszák külső szereplők, hiszen ez nekik hoz munkát.⁵² Azok a csoportok, akik megbízásait a helyi jogászok szívesen fogadnák, a jogversenyben kívánatos csoportként jelennek meg.

Összefoglaló

A jogverseny modellek azt feltételezik, hogy a jogok alakíthatóak, sőt az azokat alakítani tudó szereplők (jogalkotók, jogalkalmazók) tudatosan változtatják is azokat. Még pontosabban: azt feltételezik, hogy reagálnak arra, hogy a többi jogrendszer mit lép. Reagálnak erre, azért mert mobil erőforrások hagyhatják el a területüket, vagy éppen léphetnek be egy-egy jogszabályi változás következményeként. Reagálnak azért, mert a reputációjuk (és ezért például az újraválasztási esélyeik) függ attól, hogy a versenytársakhoz képest az adott jogrendszer hogyan teljesít. Természetesen, mint egyetlen modell, így a jogverseny modell sem magyaráz mindent. Csak azokat a lépéseket, amikor valóban figyelik egymást a jogrendszerek alakítói. Erre azonban egyrészt a mobil erőforrások elvándorlásának (vagy éppen bevándorlásának) veszélye, másrészt a közösségi döntések modelljeiben látott lobbizás rákényszeríthetik a döntéshozókat.

Ugyanakkor a jogrendszerek számára a mobilitás költsége nem adott – azt saját maguk is alakítják. Például a kollíziós szabályok, a kölcsönös elismerés terjedelme vagy a jogválasztás lehetővé tétele csökkenti a jogváltás költségét, ezért élesebbé teszi a versenyt. Az, hogy melyik területen engedik meg, és melyeken gátolják azt, függhet attól, hogy milyen eredményt hozna

---

⁵² Tegyük hozzá: egyben abban is érdekeltek, hogy ezt a munkát monopolizálják, ezért drágábban adhassák. A drága helyi jogszolgáltatás viszont a legjobb jogrendszertől is elriaszthat. De mivel itt egy-egy lépés pozitív (vonzó jogrendszer emeli irántuk a keresletet) és a negatív hatásai (ha sikeresen emelik az árakat, az visszafogja a keresett mennyiséget) egy kézben, a jogászokéban összpontosul, így vélhetően inkább az előbbi hatás lesz az erősebb. O'Hara – Ribstein (2009b) 9., Kobayashi - Ribstein, (2009), O'Hara, Erin A.; Economics, Public Choice, and the Perennial Conflict of Laws. *The Georgetown Law Journal* 90 (2002) 941-956. Ribstein, Larry E.: Delaware, Lawyers and Choice of Law. *Delaware Journal of Corporate Law* 19 (1994) 999-1025., White, Michelle. J: Legal Complexity and Lawyers' Benefit from Litigation. *International Review of Law and Economics* 12 (1992) 381-395.

a versenytől az adott téren. Illetve függhet attól is, hogy hajlandóak-e belenyugodni abba, hogy a jogválasztás révén a kógens szabályaik gyakorlatilag választhatóvá, diszpozitívává válnak.

A jogverseny modellek ugyanis nem egységesek: más külső feltételek között más végeredményt, egyensúlyt várhatunk. Ha minden jogrendszerben ugyanazokat a jogalanyokat tekintik kívánatosnak, akkor az jogharmonizációhoz vezet: minden jogrendszer ezen jogalanyok számára vonzó jogintézményeket fogja kínálni. Ez lehet deregulációs licit (vagy kiutasító verseny is) – bár ezt mindig korlátozza az, hogy az adott erőforrásoknak is szükségük van a helyi szabályozás, adók révén előállítható közjavakra. Az, hogy adott pillanatban ez a harmonizáció mennyire erős függ az *innovációs hatástól* is: érdemesnek látják-e a jogalkotók újabb és újabb jogrendszeri újításokkal időlegesen előnyt szerezni ebben a versenyben. Ha igen, akkor a harmonizáció nem tartós, sőt lehet, hogy időlegesen sem jelentkezik: időről-időre új megoldások jelennek meg egyik vagy másik jogrendszerben.

Amennyiben azonban a különböző jogrendszerek eltérő erőforrásokat akarnak megszerezni, *specializálódnak*, akkor a jogverseny éppen a nem teljes harmonizációhoz, hanem a némileg széttartó jogfejlődéshez vezet: az egyes jogrendszerek az adott helyen fontos erőforrások számára megfelelő jogintézmények megteremtésére koncentrálnak.

Láttuk, hogy a jogverseny végeredménye nem csak *deregulációs licit* (vagy *kiutasító verseny*) lehet, hanem léteznek éppen kemény szabályozást kereső jogalanyok is – kialakulhat *szabályozás-kereslet* is. Kialakulhat ez azért, mert a kemény szabályokért cserébe jó helyi közjavakat kaphatnak. De kialakulhat azért is, mert éppen az teszi őket a partnereik szemében megbízhatóvá, hogy kemény jogi feltételeknek vetik alá magukat.

A verseny speciális formája az, amikor különböző szintű jogok versenyeznek egymással: a nemzeti jog a gyakorlatban, akár nemzetek feletti, akár nemzetek alatt (helyi, közösségi, szokás-) jogokra, illetve azok által teremtett jogintézményekre is lecserélhető. Ráadásul amennyiben adott jogalany életét több jogi szint is szabályozza, akkor megindulhat a kizsárolás is: egyik szint erősebb szabályozása miatt a másik szint akkor is kénytelen a saját szabályait módosítani, ha éppen a másik szint szabálya tartalmilag nem ütközik a sajátjával.

A verseny nem csak akkor állhat fenn, ha a mobilitás jelentős: a tiltakozásra épülő modellek szerint a jogrendszerek akkor is reagálnak egymásra, ha akár külső körülmények, akár a jogi korlátok (jogválasztás tiltása, kilépés-belépés jogi költségeinek emelése) miatt erőforrásvándorlás, vagy éppen más jog választása nem fenyeget. Különösen így van ez, a közösségi döntések magyarázatai szerint, ha a helyi érdekcsoportok képesek erős tiltakozásra, és érdemben figyelik (figyelni is tudják) más jogrendszerek teljesítményét.